

ÉLETFOGYTI GLAN

A JELENTÉST AZ EURÓPAI ROMA JOGOK KÖZPONTJA KÉSZÍTETTE



Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben

JÚNIUS 2011

CHALLENGING DISCRIMINATION PROMOTING EQUALITY



Copyright: © Európai Roma Jogok Központja, június 2011

Minden jog fenntartva

ISBN 978-963-87747-7-4

Dizájn: Anikó Székffy

Tördelés: Dzavit Berisha

Nyomda: Fo-Szer Bt., Budapest, Magyarország

Címlapfotó: Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány (www.cfcf.hu)

Fordította: Varsa Eszter, Pacziga Mónika

A tanulmányban szereplő internetes hivatkozások a publikálás időpontjában hatályosak.

A tanulmány magyar nyelven kerül publikálásra.

A tartalom felhasználásának feltételeivel kapcsolatban, kérjük, forduljon az ERRC-hez.

Adresa: 1074 Budapest, Madách tér 4, Hungary

Telefon: +36 1 413 2200

Fax: +36 1 413 2201

E-mail: office@errc.org

www.errc.org

AZ ERRC TÁMOGATÁSA

Az Európai Roma Jogok Központja Alapítvány fennmaradása függ az adományozó magánszemélyek nagylelkűségétől. Kérjük, járuljon hozzá a további működésünkhöz. Örömmel fogadunk bármilyen nagyságú adományt, amelyet eljuttathat PayPal-en a ERRC honlapján keresztül (www.errc.org honlapon kattintson a Donate gombra a jobb felső sarokban), vagy banki átutalással:

Bank neve: **BUDAPEST BANK**

Bank címe: **1054 BUDAPEST, BÁTHORI UTCA 1**

Bankszámla tulajdonos: **EURÓPAI ROMA JOGOK KÖZPONTJA ALAPÍTVÁNY**

EURO ALAPÚ BANKSZÁMLASZÁM: **30P00-402686**

(EUR IBAN: **HU21-10103173-40268600-00000998**)

SWIFT (vagy BIC) kód: **BUDAHUHB**

Tartalom

1	Köszönetnyilvánítás	3
2	Bevezető	5
3	Vezetői összefoglaló	7
4	Módszertan	9
5	A romák társadalmi-gazdasági helyzete Magyarországon	11
6	Magyarország gyermekvédelmi jogszabályai és szakpolitikája	15
6.1	A gyermekvédelmi törvény és a gyermek védelmét szolgáló eljárások	15
6.2	A gyermekvédelmi szakpolitika	18
6.3	A 2007 óta bekövetkezett jogszabályi változások	20
7	A roma gyermekek felülreprezentáltsága a gyermekvédelmi szakellátásban	23
7.1	A rendelkezésre álló adatok és az adatvédelem	23
7.2	A roma gyermekek aránya a gyermekvédelmi szakellátásban	23
7.3	A roma gyermekek gyermekvédelmi szakellátásban való felülreprezentáltságához hozzájáruló tényezők	26
7.3.1	Szegénység és rossz anyagi körülmények	26
7.3.2	Iskolai hiányzás	29
7.3.3	A gyermekjóléti alapellátás hiányosságai	31
7.4	A roma gyermekek gondozási helyének meghatározása, státusza a gyermekvédelmi szakellátás rendszerén belül és a gyermekvédelmi gondoskodás időtartama	34
7.4.1	A roma gyermekek gondozási helyének meghatározása	34
7.4.2	A roma gyermekek státusza a gyermekvédelmi szakellátás rendszerén belül	36
7.4.3	Alacsony visszagondozási arány	37
8	Az etnikai identitás kérdése az örökbefogadás folyamatában	41
9	A roma gyermekvédelmi szakellátásban élő roma gyermekek és fogyatékoság	43
10	Hátrányos megkülönböztetés és szegregáció	45
11	Pozitív etnikai identitás kialakítása és a roma-ellenes hátrányos megkülönböztetés ellensúlyozása	49
12	Konklúzió	51
13	Ajánlások	53
14	Bibliográfia	55

1 Köszönetnyilvánítás

A jelentést az Európai Roma Jogok Központja (European Roma Rights Center, ERRC) készítette. Pacziga Mónika és Varsa Eszter írták a kutatási beszámolót. Djordje Jovanovic és Ostalinda Maya hozzájárult a beszámoló elkészítéséhez. Tara Bedard és Catherine Twigg végezte a jelentés végső változatának szöveggondozását. A kiadvány megjelenését Robert Kushen hagyta jóvá.

A jelentésben szereplő jogi háttérkutatást és szakpolitika áttekintését Gellér Judit végezte. A terepkutatás Pacziga Mónika és Varsa Eszter munkája.

Az ERRC külön köszönettel tartozik a roma és nem-roma szülőknek és családtagoknak és a gyermekotthonokban élő roma és nem-roma gyermekeknek, hogy részt vettek a kutatásban és megosztották tapasztalataikat a kutatókkal. Az ERRC köszönettel tartozik továbbá azoknak a gyermekjóléti szolgálatoknak, területi gyermekvédelmi szakszolgálatoknak, gyámhatóságoknak és gyermekotthonokban dolgozó szakembereknek, valamint gyermekjogi képviselőknek, pedagógusoknak, gyermekvédelmi felelősöknek, akik önként, idejüket nem sajnálva beszámoltak a gyermekjóléti alap- és gyermekvédelmi szakellátásban részesülő roma és nem-roma gyermekek helyzetéről.

Az ERRC köszönetet mond a Budapesten, Pécsen, Miskolcon és Nyíregyházán megrendezésre került kerekasztal-beszélgetés résztvevőinek, hogy az előzetes kutatási eredményeket véleményezték és javaslatokat tettek a szakpolitika-formálók számára.

Az ERRC köszönettel tartozik Dr. Pehr Erikának, Dr. Szöllösi Gábornak, Szikulai Istvánnak, Mester Zsuzsának, Papházi Tibornak és Farkas Irénnek, hogy munkájukkal segítették a jelentés elkészítését.

A kiadvány megjelenése „A roma gyermekek jogainak védelme a bolgár, cseh, magyar, olasz, román és a szlovák gyermekvédelmi rendszerben” projekt keretében, az Európai Roma Jogok Központja, a Bulgáriai Helsinki Bizottság, az osservAzione, és a Milan Šimečka Alapítvány projektpartnerek együttműködésével valósult meg. A kiadvány megjelenését „Az Alapvető Jogok és Állampolgárság” program keretében az Európai Bizottság támogatta. A jelentés tartalma kizárólag az ERRC felelőssége. Az Európai Bizottság nem felelős a kiadványban szereplő adatok és információk felhasználásáért.

2 Bevezető

Az ERRC 2007-es, a roma gyermekek helyzetét a magyarországi gyermekvédelmi rendszerben vizsgáló kutatása szerint a roma gyermekek felülreprezentáltak a magyarországi gyermekotthonokban: a kutatás során az otthonokban megkérdezett gyermekek 58%-a volt roma származású,¹ míg a roma gyermekek aránya a teljes gyermekpopulációban mindössze 13%-ra becsülhető.

A roma gyermekek folyamatos felülreprezentáltsága a gyermekvédelmi rendszerben ellentétben áll az 1997-es gyermekvédelmi törvény óta tapasztalható folyamatokkal. A statisztikai adatok szerint az állami gondoskodásban élő gyermekek száma 1997 óta csökkent: 1997-ben 20 955 tizennyolc éven aluli gyermek élt állami gondoskodásban, míg 2009-ben ez a szám 17 562-re csökkent.² A gyermekek a nagy gyermekotthonokból kisebbekbe, ún. lakásotthonokba, és sokan közülük nevelőszülőkhöz kerültek. A legfrissebb, 2009-es statisztikai adatok szerint a szakellátásban élő gyermekek többsége (56%) nevelőszülőknél él – ez a szám 25% körül mozgott a 80-as években.³

A 2007-es ERRC-kutatás kimutatta, hogy „roma gyermekeket gyakrabban emelnek ki családjukból anyagi okok miatt, mint nem-roma kortársaikat”. A romákat érő rasszizmus és diszkrimináció következtében a roma családok gyakran kerülnek társadalmi-gazdasági szempontból kiszolgáltatott helyzetbe és aránytalanul nagy százalékuk él mélyszegénységben. A kutatás a hazai gyermekvédelmi rendszer több problémájára rámutat, többek között arra is, hogy aránytalanul kisebb számban fogadnak örökbe roma gyermekeket, mint nem-romákat valamint azt, hogy szakellátásban élő roma gyermekeket nagy számban sorolnak az SNI kategóriába, illetve diagnosztizálnak enyhén értelmi fogyatékosnak.

A jelen beszámoló a 2007-es kutatás utánkövetése az ERRC által 2010-ben lefolytatott kutatás alapján, amely a roma gyermekek helyzetét vizsgálta a magyarországi gyermekvédelmi rendszerben. Mivel etnikailag lebontott statisztikai adatok nem állnak rendelkezésünkre, a kutatás adatokat gyűjtött a roma gyermekek vélelmezett felülreprezentáltságáról a magyar gyermekvédelmi rendszerben és megpróbálta feltárni az ehhez vezető okokat. A kutatás azt is vizsgálta, hogy a gyermekvédelmi rendszerben éri-e közvetlen vagy közvetett hátrányos megkülönböztetés a roma szülőket és gyermekeket, és ha igen, milyen formában. A jelen kutatás egyik fő célja az volt, hogy lehetséges megoldásokat ajánljon a kutatás során feltárt problémákra. Az eredmények tükrében az ERRC ajánlásokat fogalmazott meg a mindenkor magyar kormány felé, amelyek a jelentés végén olvashatóak.

A téma érzékenységből adódóan és adatvédelmi megfontolásokból az ERRC sehol nem tünteti fel a megszólalók nevét, illetve egyéb beazonosításra alkalmas adataikat.

1 Európai Roma Jogok Központja (ERRC) 2007. *Fenntartott érdektelenség*. ERRC. Budapest. Elérhető: <http://www.errc.org/cms/upload/media/02/90/m00000290.pdf> 17. o.

2 Központi Statisztikai Hivatal (KSH): *A gyermekvédelmi szakellátásban részesülő fiatalok korcsoportok szerint (1990–) 2009*. Elérhető: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg001.html.

3 KSH 2007. *Gyermekvédelem. Statisztikai Tükör*. 1 évf/11. szám, Elérhető: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/stattukor/gyermekvedelem.pdf>; interjú a Gyermekvédelmi Főosztály főosztályvezetőjével, Szociális és Munkaügyi Minisztérium. Budapest, 2010. május 14. (jelenleg a Gyermekvédelmi és Gyámügyi Főosztály a Nemzeti Erőforrás Minisztérium alá tartozik).

3 Vezetői összefoglaló

2007-ben az ERRC kutatása során azt találta, hogy az általa megkeresett gyermekvédelmi intézményekben a roma származású gyermekek aránya 58% volt, ami messze meghaladta a roma gyermekeknek a magyar gyermeknépességen belüli arányszámát.⁴ 2010-ben az ERRC újabb kutatása során Budapest, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, Baranya, és Győr-Moson-Sopron megyében a meglátogatott szakellátási intézményekben a roma gyermekek aránya 65,9% volt.

A kutatás alapján megállapítható, hogy a roma gyermekek felülreprezentáltsága a gyermekvédelmi szakellátásban egyrészt a romák elleni közvetett diszkriminációval, másrészt a gyermekvédelmi törvény és gyermekvédelmi politika előírásainak alkalmazásához adott világos útmutatók hiányával, illetve további, a gyermekvédelmi rendszer működésében fennálló olyan hiányosságokkal magyarázhatók, amelyek hátrányosan érintik a roma népességet.

A rossz anyagi körülmények, a mélyszegénység adják továbbra is a roma gyermekek családból való kiemelésének legfőbb okát, annak ellenére, hogy ezt a Gyvt. kifejezetten tiltja. Az iskolai hiányzás, főként a kamaszkorú roma gyermekek körében, szintén nagyban hozzájárul a roma gyermekek veszélyeztetetté minősítéséhez és családból való kiemeléséhez. A roma családok devianusként” való megítélése, valamint egyes családgondozók előítéletessége, szintén növelik a roma gyermekek szakellátásba kerülésének esélyeit.

Annak következtében, hogy a magyarországi gyermekjóléti alapellátás jelenlegi finanszírozási rendszere a szegényebb régiókat hátrányos megkülönböztetésnek teszi ki, a gyermekjóléti alapellátás főként a szegényebb településeken alulfinanszírozott, ahol egyébként is magas a roma lakosság arányszáma. Az alapellátás nem megfelelő anyagi támogatása egyet jelent az olyan megelőző programok és szolgáltatások hiányával, mint például a pszichológus, jogi tanácsadás, gyógypedagógus, bölcsőde és óvoda, valamint a gyermekek és családok átmeneti otthona, amelyekről pedig rendelkezik a Gyvt. is. A helyzeten tovább ront, hogy a szakemberek közt gyakran nem megfelelő mértékű az együttműködés, illetve, hogy a gyermekvédelmi szakemberek általánosan nem kapnak sem antidiszkriminációs sem pedig multikulturális képzést.

A roma gyermekek elhelyezésében szerepet játszik az etnikai származás: a roma gyermekek nagyobb valószínűséggel kerülnek lakás- vagy gyermekotthonokba, mint nevelőszülőkhöz. Az állami gondozott roma gyermekeket egyszerre éri hátrány etnikai származásuk miatt és azért, mert állami gondoskodásban élnek. Ugyanakkor szinte alig talákoztunk olyan szakellátási intézménnyel, ahol a roma etnikai identitás erősítése része lenne a nevelési programnak vagy ahol tudatosan törekednének arra, hogy a gyermekekben a roma emberekről pozitív kép alakuljon ki, ellensúlyozva ezzel a médiából vagy a mindennapi élet során őket elérő romaellenes véleményeket.

⁴ ERRC. *Fenntartott érdekeltség*, 17. o.

Az előző kutatás óta eltelt négy év alatt nem történt változás abban, hogy sok gyermek kerül hosszútávon szakellátásba, sem pedig abban, hogy visszakerülési arányuk alacsony. Ez különösen jellemző a roma gyermekekre, mivel gyakran súlyosabb anyagi problémák miatt kerülnek szakellátásba, mint nem-roma társaik, és ezeket nagyon nehéz orvosolni. Továbbá a roma gyermekek, főként a fogyatékos gyermekek, ritkábban kerülnek nevelő- vagy örökbefogadó szülőkhöz, mint a nem-roma gyermekek. Sok az olyan roma gyermek Magyarországon, aki, miután kiemelték családjából, gyermekkorra hátralevő részét nagy valószínűséggel gyermekotthonban fogja leélni.

4 Módszertan

A jelentéshez kapcsolódó kutatás három fázisban készült. A kutatás első fázisában a gyermekvédelem körébe tartozó törvényi és szakpolitikai intézkedéseket elemeztük, különös tekintettel a roma gyermekek és családok helyzetére. Ennek során, a jogi háttérelmzés mellett hét interjú készült gyermekvédelemben dolgozó szakemberekkel és szakértőkkel, amely igyekezett feltárni a jogi és szakpolitikai terület esetleges hiányosságait és a 2007 óta történt fontosabb törvényi és szakpolitikai változásokat.

A kutatás második fázisa összesen 229 válaszadóval készített, félig-strukturált mélyinterjúkra épült, mely 2010 szeptembere és decembere közt az ország öt területén folyt le: Budapesten, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Baranya megyében és Győr-Moson-Sopron megyében. A területek kiválasztását egyrészt az az elv vezérelte, hogy készüljenek interjúk ott, ahol a roma lakosság számottevő méretű (Északkelet- és Dél-Magyarországon) és ott is, ahol kevésbé számottevő (Északnyugat-Magyarországon). Másrészt, a főváros a földrajzi lefedettség elve miatt került kiválasztásra. Az ERRC igyekezett felkeresni az illetékes kormányhivatalok munkatársait, illetve minden kiválasztott területen a gyermekjóléti alapellátás és a gyermekvédelmi szakellátás rendszerében dolgozó szakembereket, jegyzőket és gyámokat, iskolák képviselőit, kutatókat, civil szervezeteket, illetve veszélyeztetett roma gyermekek szüleit és lakás- vagy gyermekotthonban élő roma gyermekeket. A felkeresett huszonnégy lakás- vagy gyermekotthon kijelölése a gyermekotthonok név- és címjegyzéke alapján, véletlenszerű kiválasztással, illetve a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok javaslata alapján történt. A fiatalkorúak javítóintézetei illetve a pszichiátriai kezelőintézetek nem képezték a kutatás tárgyát.

A kutatás harmadik fázisában négy kerekasztal-beszélgetésre került sor: Budapesten, Pécsen, Miskolcon és Nyíregyházán, ahol a kutatás során felkeresett szakemberek véleményezték az előzetes kutatási eredményeket, illetve javaslatokat tettek a politikaformálók számára.

A kutatás korlátai

A jelentés alapját képező kutatás kvalitatív módszerekkel készült, és nem reprezentatív. Az etnikai alapon lebontott gyermekvédelmi adatok hiánya miatt a kutatók a szakemberek ismeretére hagyatkozhattak, ideértve az állami hivatalok és a szakellátás intézményrendszerében dolgozókat, illetve a felkeresett szülőket és gyermekeket. Ennél fogva a jelentésben található információk, mivel ezek a megkérdezettek megfigyelésein (amelyek tévesek is lehetnek) alapszanak, nem egzakt adatok. A kutatás során olyan szakemberekkel is találkozott a kutatók, akik visszautasították, hogy bármiféle becsléssel szolgáljanak a gondozásuk alatt álló roma gyermekek arányát illetően arra hivatkozva, hogy ilyen adatok nem állnak rendelkezésükre és nincsen felhatalmazásuk arra, hogy egy másik személy etnikai hovatartozását megítéljék.⁵

⁵ Más kutatók szintén találkoztak ezzel a problémával. Neményi Mária-Messing Vera 2007. Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. *Kapocs* 28: 1-47. 6. o. Elérhető: http://www.ncsszi.hu/kapocs-folyoirat-1_12/kapocs-2007-2_24/kapocs-vi.-evf.-1.-szam-%2828%29-4_114.

A Magyarországon erősödő romaellenes erőszakos megnyilvánulások⁶ és diszkrimináció következtében a roma-téma megvitatása iránt kialakult érzékenység szintén kihatott a kutatásra. Az iskolai szegregáció ellenes perek⁷ és a 2007-es ERRC jelentés kritikus hangvétele miatt is számos gyermekvédelmi szakember és iskolaigazgató hátrította, vagy utasította el a kutatásban való részvételt. A megkeresett roma családok is időnként óvakodtak attól, hogy negatív élményeiket megosszák a kutatókkal.

6 A Magyar Gárda (2010-ben betiltották) megalakulása és tevékenysége valamint a 2008 és 2009-ben romák ellen elkövetett fegyveres és egyéb támadások a szélsőjobb erősödésének és a faji alapú erőszakos cselekedetek terjedésének legmeggrázóbb példái. Lásd: ERRC 2011. *Attacks Against Roma in Hungary: January 2008 – July 2011*. Elérhető: <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=3042>.

7 Az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány 2004-es megalakulása óta számos pert indított és nyert iskolai szegregáció ügyében. Lásd: www.cfc.hu.

5 A romák társadalmi-gazdasági helyzete magyarországon

A roma népesség Magyarországon a teljes lakosság körülbelül 7%-át teszi ki.⁸ A roma gyermekek arányát a teljes magyar gyermekpopulációban 13%-ra becsülik.⁹ A 2001-es népszámlálás azt mutatta, hogy a roma népesség a legnagyobb számban az ország északkeleti régiójában él: Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (45 525 fő), Szabolcs-Szatmár-Bereg (25 612) és Heves (12 095) megyében.¹⁰ Szociológiai kutatások magasabb számokat jeleznek, valamint nagy számú roma közösségről beszélnek Baranya megyében is.¹¹

Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (FRA) által megjelentetett, az Európai Unióban élő kisebbségekről és az őket érő diszkriminációról szóló statisztikai felmérés szerint a Magyarországon élő romák 62%-a tapasztalt etnikai alapú hátrányos megkülönböztetést a felmérést megelőző 12 hónapban. Ugyanezen felmérés azt találta, hogy a magyarországi romák 82%-a nem jelenti schol az őket ért diszkriminációt.¹²

Szakértők becslése szerint a Magyarországon mélyszegénységben élők mintegy negyede roma, akik szegregált, hátrányos helyzetű térségekben élnek bármiféle munkalehetőség nélkül.¹³ A FRA 2009-es felmérése szerint a magyarországi romák 47%-a tapasztalt hátrányos megkülönböztetést álláskeresés során a kutatást megelőző 12 hónapban.¹⁴ Kutatások azt mutatják, hogy a romák 91%-a él az országos szegénységi küszöb alatt.¹⁵ Az ENSZ Fejlesztési Programjának

- 8 Cahn, Claude-Guild, Elspeth 2008. *Recent Migration of Roma in Europe* (Roma migráció napjainkban Európában). OSCE/CoE. Elérhető: <http://www.osce.org/hcnm/78034>.
- 9 Kemény István és Janky Béla 2004. A cigány népesség főbb jellemzői. In: Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella 2004. *A magyarországi cigányság, 1971-2003*. Gondolat Kiadó-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 18. o. alapján. Elérhető: http://www.mtaki.hu/kiadvanyok/kemeny_janky_lengyel_moi_ciganysag_main.html.
- 10 KSH. Népszámlálás 2001. Elérhető: <http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tab105/load05.html>.
- 11 Kemény István és Janky Béla 2003-ban végzett kutatása megerősíti, hogy romák nagy arányban élnek az ország északkeleti régiójában, ugyanakkor a népszámlálás adatainál magasabb számot jeleznek: 99 300 főt Borsodban, 38 500 főt Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és 52 000 Heves megyében. A kutatás szerint Baranyában szintén magas a roma népesség aránya. Kemény István és Janky Béla. A cigány népesség főbb jellemzői. In: Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella 2004. *A magyarországi cigányság, 1971-2003*. 15. o. Elérhető: http://www.mtaki.hu/kiadvanyok/kemeny_janky_lengyel_moi_ciganysag_main.html.
- 12 Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége 2009. *Középpontban az adatok: A romák*. Elérhető: http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/EU-MIDIS_ROMA_HU.pdf.
- 13 ERRC interjú a Roma Integrációs Főosztály főosztályvezetőjével, Szociális és Munkaügyi Minisztérium. Budapest, 2009. július 28.
- 14 Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége 2009. *European Union Minorities and Discrimination Survey: Main Results Report* (Az Európai Unió kisebbségi és diszkriminációs felmérése: Főbb eredmények). Elérhető: http://fra.europa.eu/fraWebsite/eu-midis/eumidis_main_results_report_en.htm.
- 15 ENSZ Fejlesztési Program (UNDP) 2002. *Avoiding the Dependency Trap – a Human Development Report on the Roma Minority in Central and Eastern Europe* (A függőségi csapda elkerülése – Jelentés a Közép- és Kelet-Európában élő roma kisebbségről). 47. o. Elérhető: <http://www.arab-hdr.org/publications/other/undp/hdr/regional/avoiding-dep-trap-03e.pdf>.

(UNDP) egy tanulmánya szerint a magyarországi roma megkérdezettek 72,4%-a jelölte meg a gyermekek után járó támogatásokat (beleértve a GYES-t is) mint jövedelemforrást, 24,1%-uk ezt a bevételt mint fő jövedelemforrást jelölte meg.¹⁶

A magyarországi romák jelentős része az ország gazdasági, infrastrukturális és foglalkoztatási hátrányokkal sújtott kistérségeiben él. Becslések szerint romák tízezrei élnek gettószerű, szegregált, komfortnélküli nyomornegyedekben.¹⁷ Az erőszakos kilakoltatások, az etnikai szegregáció, a romák szociális bérlakás igényeinek elutasítása mind hozzájárulnak a roma népesség rossz lakhatási körülményeihez. A Világbank jelentése szerint a magyarországi roma háztartásoknak 54,9%-ában nincs melegvíz, 34,7%-ukban pedig egyáltalán nincs vezetékes víz. A roma háztartások több mint felében csak udvari WC van, és 13,2% azoknak a háztartásoknak az aránya, ahol minimum egy családtag a csupasz földön (követlen padlón) alszik.¹⁸

A romák egészségügyi állapota szintén elmarad az országos átlagtól a szegénységből adódóan. Több tanulmány rámutatott arra, hogy területi adottságok (szegregált falvak és telepkek), az aluliskolázottság, valamint a gazdasági-szociális hátrányok jelentős mértékben rontják az egészségi állapotot és az életminőséget.¹⁹

2010-ben Magyarország a harmadik legrosszabb értékelést kapta a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) 24 tagországára kiterjedt vizsgálatban annak tekintetében, hogy az ország területén élő gyermekek között mekkora az egyenlőtlenség a gyermekek anyagi jólétére vonatkozóan. Magyarország az utolsó helyen áll az országban élő gyermekek egészségügyi állapotára vonatkozó egyenlőtlenség tekintetében és szintén sereghajtó az egy gyermekre jutó lakóter nagyságára vonatkozó egyenlőtlenséget tekintve.²⁰

A roma gyermekek alacsonyabb szinten hagyják abba az iskolát, mint nem-roma társaik. Sok roma tanuló szegregált „cigányiskolába” jár, illetve sokakat úgy különítenek el, hogy ép értelmüként értelmi fogyatékosoknak vagy SNI diákoknak fenntartott iskolákba irányítják őket, ahol könnyített tanterv szerint tanulnak; ezek gyakran rosszul felszerelt, leromlott állagú iskolák. Ezekből az iskolákból nem vezet út a továbbtanulás felé. A Nyílt Társadalom Intézet (OSI) által 2006-ban végzett kutatás szerint a teljes magyarországi cigányság 60,8%-a fejezte be az általános iskolát, 12,9%-a végezte el a középiskolát és mindössze 0,5% végzett el valamilyen felsőfokú iskolát.²¹ Összehasonlításképpen: a

16 UNDP 2002. *Avoiding the Dependency Trap – a Human Development Report on the Roma Minority in Central and Eastern Europe* (A függőségi csapda elkerülése – Jelentés a Közép- és Kelet-Európában élő roma kisebbségről) 94. o.

17 68/2007. (VI. 28.) OGY határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervéről. Elérhető: http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A07H0068.OGY.

18 Revenga, Ana-Ringold, Dena–Tracy, William M. 2002. *Poverty and Ethnicity: A Cross-Country Study of Roma Poverty in Central Europe* (Szegénység és Etnicitás: Összehasonlító tanulmány a Közép-Európában élő romák szegénységéről). The World Bank. Washington, D.C. 34. o.

19 *Ibid.*

20 UNICEF-Innocenti 2010. *The Children Left Behind* (A gyerekek, akiket elhagytunk). Elérhető: <http://www.unicef-irc.org/files/documents/d-3796-The-Children-Left-Behind.pdf>.

21 Nyílt Társadalom Intézet 2006. *Monitoring Education for Roma - A Statistical Baseline for Central, Eastern, and South Eastern Europe* (A roma tanulók oktatásának vizsgálata – Statisztikai alapadatok Közép-, Kelet- és Délkelet-Európára). Elérhető: http://www.soros.org/initiatives/esp/articles_publications/publications/monitoring_20061218/monitoring_20061218.pdf.

teljes magyar lakosságnak majdnem 100%-a elvégezte az általános iskolát, körülbelül 85%-nak van középfokú végzettsége, és mintegy a teljes lakosság 30%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezik.²² A 2009-es FRA felmérésben a roma válaszadók 17%-a jelentette, hogy az elmúlt 12 hónapban etnikai alapú hátrányos megkülönböztetés érte iskolai személyzet részéről.²³

22 Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) 2008. *Education at a Glance 2008: OECD indicators* (Pillantás az oktatásra 2008: OECD Indikátorok). Elérhető: http://www.oecd.org/document/9/0,3746,en_2649_39263238_41266761_1_1_1_1,00.html.

23 Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége 2009. *Középpontban az Adatok: A romák*. Elérhető: http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/EU-MIDIS_ROMA_HU.pdf.

6 Magyarország gyermekvédelmi jogszabályai és szakpolitikája

6.1 A gyermekvédelmi törvény és a gyermek védelmét szolgáló eljárások

Magyarország részese az ENSZ Gyermek jogairól szóló egyezménynek, amelyet 1991-ben ültetett át a belső jogrendszerébe.²⁴ A Magyar Köztársaság Alkotmánya (a továbbiakban: Alkotmány) tartalmazza a gyermekek védelmére vonatkozó alapelveket. Az Alkotmány ki mondja, hogy „a Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családjá, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges.”²⁵ A Magyar Köztársaság továbbá „különös gondot fordít az ifjúság létbiztonságára, oktatására és nevelésére, védelmezi az ifjúság érdekeit”,²⁶ valamint „védi a házasság és a család intézményét.”²⁷

A magyar gyermekvédelmi rendszert a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyvt.) szabályozza, amely meghatározza a gyermekek jogait, a szülők jogait és kötelezettségeit, a gyermekvédelmi rendszer intézményi szerkezetét, valamint a gyámügyi rendszer szabályait. A személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet részletesen szabályozza a gyermekvédelmi rendszer feladatait és működését.²⁸ A magyar szabályozás a gyermek veszélyeztetettségét tág értelmezésnek teret adó módon határozza meg: „olyan – a gyermek vagy más személy által tanúsított – magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult állapot, amely a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza”.²⁹ Jelenleg nem létezik részletes módszertani útmutató a veszélyeztetettség megállapítására, ugyanakkor a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet egy munkatársának elmondása szerint ez éppen kidolgozás alatt állt a kutatás idején.³⁰ A gyermekvédelmi szakembereknek jelenleg nem áll rendelkezésére egységes útmutató a veszélyeztetettség megállapítására vonatkozóan és ez a törvény szubjektív értelmezésének veszélyét hordozza magában, ami hátrányosan érintheti a roma gyermekeket és családokat.

²⁴ A Magyar Köztársaság 1990. március 14-én írta alá a Gyermek jogairól szóló egyezményt, amelyet az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdetett ki. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV.

²⁵ A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 67. § (1) bekezdése. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=94900020.TV.

²⁶ az Alkotmány 16. §-a.

²⁷ az Alkotmány 15. §-a.

²⁸ A népjóléti miniszter 15/1998. (IV. 30.) NM rendelete. Elérhető: http://jogszabalykereso.mhk.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=33323.200169.

²⁹ a Gyvt. 5. § (n) pont, amelyet a 2009. évi LXXIX törvény módosított.

³⁰ A veszélyeztetettségéről készülő tanulmány, egyben módszertani segédlet elkészülte 2011 végére várható. ERRC interjú a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet egy munkatársával. Budapest, Magyarország, 2010. október.

A Gyvt. a gyermekek védelmét olyan állami és települési önkormányzati feladatként határozza meg, amely „a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítésére, veszélyeztettségének megelőzésére és megszüntetésére, valamint a szülői vagy más hozzátartozói gondoskodásból kikerülő gyermek helyettesítő védelmének biztosítására” irányul.³¹ A 2. § (1) bekezdése előírja, hogy a törvény „alkalmazása során a gyermek mindenképp felett álló érdekét figyelembe véve” kell eljárni.³²

A Gyvt. alapján a gyermekek védelmét a pénzbeli és természetbeni ellátások, a személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekjóléti alapellátások, a személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekvédelmi szakellátások, valamint a gyermekvédelmi gondoskodás keretébe tartozó hatósági intézkedések biztosítják. A pénzbeli és természetbeni ellátásokat közvetlenül a családnak nyújtják, így segítve elő a gyermek családon belüli megfelelő fejlődését. Ezen ellátások közé a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény, a rendkívüli gyermekvédelmi támogatás, a gyermektartásdíj megelőlegezése, az otthonteremtési támogatás és a kiegészítő gyermekvédelmi támogatás,³³ a személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekjóléti alapellátások³⁴ közé a gyermekjóléti szolgáltatás, a gyermekek napközbeni ellátása és a gyermekek átmeneti gondozása,³⁵ míg a személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekvédelmi szakellátások³⁶ közé az otthont nyújtó ellátás (nevelőszülőnél, gyermekotthonban, fogyatékosok vagy pszichiátriai betegek otthonában, stb.), az utógondozói ellátás (fiatal felnőttek részére) és a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás tartozik.

A gyámhivatal és a települési önkormányzat jegyzője mint gyámhatóság által foganatosítható, a gyermekvédelmi gondoskodás keretébe tartozó hatósági intézkedések közé a védelembé vétel, a családbafogadás, az ideiglenes hatályú elhelyezés, az átmeneti nevelésbe vétel, a tartós nevelésbe vétel, a nevelési felügyelet elrendelése, az utógondozás valamint az utógondozói ellátás elrendelése tartozik.³⁷

2010 júniusáig a szociális és munkaügyi miniszter felügyelte a gyermekvédelmi rendszer működését. Az új Kormány megalakulásával a gyermekvédelem a nemzeti erőforrás miniszter,³⁸ illetve a szociális, család- és ifjúságügyért felelős államtitkár hatáskörébe tartozik.³⁹

31 Gyvt. 14. § (1) bek.

32 A törvény azonban nem határozza meg, hogy „a gyermek mindenképp felett álló érdekét” hogyan kell értelmezni.

33 Gyvt. 15. § (1) bek., valamint Gyvt. 18-27. §-ok

34 Gyvt. 15. § (2) bek., valamint Gyvt. 38-51. §-ok

35 A gyermekek átmeneti gondozása azt jelenti, hogy a gyermeket helyettes szülőnél, gyermekek átmeneti otthonában vagy családok átmeneti otthonában helyezik el legfeljebb 12 hónapos időtartamra. Az intézkedés a szülői felügyeleti jogot nem érinti, és a szülők bármikor kérhetik a gyermek visszahelyezését.

36 Gyvt. 15 § (3) bek, valamint Gyvt. 52-66/P §-ok

37 Gyvt. 15. § (4) bek.

38 2010 júniusától a Szociális és Munkaügyi Minisztérium feladatait a Nemzeti Erőforrás Minisztérium vette át. A Minisztérium honlapja: <http://www.nefmi.gov.hu/>. A Minisztérium szerkezetéről további információk: <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-national-resources/organisation>.

39 Gyvt. 101. §

A gyermekvédelmi és gyámügyi igazgatási ügyekben a hatósági jogköröket a települési önkormányzat jegyzője, a városi gyámhivatal, valamint a szociális és gyámhivatal gyakorolja. Elsőfokú hatóságként a települési önkormányzat jegyzője és a városi gyámhivatal jár el. A jegyző és a gyámhivatal felügyeletére, valamint az általuk hozott határozat ellen benyújtott fellebbezés elbírálására a szociális és gyámhivatal jogosult.⁴⁰

A gyámhatóság számos hatósági intézkedés meghozatalára jogosult, amennyiben úgy ítéli meg, hogy a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését a szülők nem biztosítják, és ha a kialakult helyzet veszélyezteti a gyermek fejlődését. Ha a szülő a gyermek veszélyeztetettségét az alapellátások igénybevételével megszüntetni nem tudja, vagy nem akarja, de alaposan feltételezhető, hogy segítséggel a gyermek fejlődése a családi környezetben mégis biztosítható, a települési önkormányzat jegyzője a gyermeket védelembe veszi.⁴¹ Ezzel egyidejűleg a szülői gondoskodás támogatása és a veszélyeztetettség okának megszüntetése érdekében a települési önkormányzat jegyzője a gyermekjóléti szolgálat családgondozóját rendeli ki. A védelembe vétel a szülő felügyeleti jogát nem érinti.⁴²

„Ha a gyermek felügyelet nélkül marad, vagy testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését családi környezete súlyosan veszélyezteti, és emiatt azonnali elhelyezése szükséges”, a gyermeket kiemelik a családból.⁴³ A határozat – fellebbezésre való tekintet nélkül – azonnal végrehajtható. Az ideiglenes hatályú elhelyezéstől kezdődően a szülő gondozási, nevelési joga szünetel.⁴⁴ Amennyiben a gyámhatóság a szülői felügyeleti jog megszüntetése iránt pert indít, a perindítással egyidejűleg a gyermek részére gyámot rendel ki.⁴⁵ Az ideiglenes hatályú elhelyezést követően a területi gyermekvédelmi szakszolgálat helyzetértékelést készít, amely magában foglalja a gyermek személyiségvizsgálatát, a gyermekre vonatkozó szakvélemény és elhelyezési javaslat elkészítését – figyelembe véve az alapellátás során szerzett családra vonatkozó információkat is.⁴⁶ Az elhelyezési értekezletet követően, amelyre a gyermek szüleit is meg kell hívni, a szakszolgálat által készített értékelést figyelembe véve a gyámhivatal dönt a gyermek elhelyezéséről. A gyámhivatal ilyenkor vagy megszünteti az ideiglenes hatályú elhelyezést és a gyermek visszakérül a családjába, vagy elrendeli a gyermek átmeneti vagy tartós nevelésbe vételét, vagy pedig pert indít az ideiglenes hatályú elhelyezés fenntartása vagy megváltoztatása mellett a gyermekelhelyezés megváltoztatása, illetve a szülői felügyelet megszüntetése iránt.⁴⁷

⁴⁰ A gyermekvédelmi és gyámügyi feladat- és hatáskörök ellátásáról, valamint a gyámhatóság szervezetéről és illetékességéről szóló 331/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet 2. §-a. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600331.KOR.

⁴¹ Gyvt. 68. § (1) bek.

⁴² A települési önkormányzat jegyzője kérelemre, de évente legalább egyszer felülvizsgálja az intézkedés indokoltságát. A jegyző haladéktalanul értesíti a gyámhivatalt, ha az intézkedéssel a gyermek veszélyeztetettségét nem lehet megszüntetni, vagy ha a védelembe vétel már két éve fennáll és a védelembe vétellel a gyermek veszélyeztetettségét nem sikerült megszüntetni. Lásd: Gyvt. 68. § (5) bek.

⁴³ Gyvt. 72. § (1) bek.

⁴⁴ Gyvt. 72. § (4) bek.

⁴⁵ Gyvt. 75. §.

⁴⁶ Gyvt. 60. §.

⁴⁷ Gyvt. 73. §.

A gyámhivatal a gyermeket átmeneti nevelésbe veszi, ha a gyermek fejlődését a családi környezete veszélyezteti, és veszélyeztetettségét az alapellátás keretében biztosított szolgáltatásokkal, valamint a védelembé vétellel nem lehetett megszüntetni, továbbá ha a gyermek megfelelő gondozása a családján belül nem biztosítható.⁴⁸ Az átmeneti nevelésbe vett gyermek szülőjének szülői felügyeleti joga szünetel és a gyámhatóság a gyermek részére gyámot rendel ki.⁴⁹ A gyámhivatal az átmeneti nevelésbe vétel fennállásának szükségességét évente (a három éven aluli gyermek esetében félévente) felülvizsgálja. A felülvizsgálat eredményének tükrében a gyámhivatal dönt az egyéni elhelyezési terv fenntartásáról vagy módosításáról.⁵⁰ A gyámhivatal a szülő kérelmére vagy hivatalból a gyermek átmeneti nevelésbe vételét megszünteti, ha annak okai már nem állnak fenn.⁵¹ Az átmeneti nevelésbe vétel akkor is megszűnik, ha a gyermek tartós nevelésbe került, örökre fogadták, nagykorúvá vált, vagy ha a bíróságnak a gyermekelhelyezésre vonatkozó döntését követően a külön élő másik szülőhöz vagy harmadik személyhez került.⁵²

A gyermek súlyos veszélyeztetése esetén, vagy ha a szülő gyermekével nem tart kapcsolatot, a gyámhatóság a bíróságtól kérheti a szülői felügyelet megszüntetését.⁵³ Ha nincs harmadik személy, akinél a gyermek elhelyezhető és az örökbefogadás nem lehetséges, a gyermek tartós nevelésbe kerül. A gyermek akkor is tartós nevelésbe kerül, ha mindkét szülő elhalálozott, vagy a gyermek ismeretlen szülőktől származik, feltéve, hogy a gyermek neveléséről a házasságról, a családról és gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (Csjt.) 95-97. §-ai alapján kirendelt gyám útján nem lehet gondoskodni,⁵⁴ valamint ha a szülő gyermeke örökbefogadásához hozzájárult, de a gyermek ideiglenes hatállyal nem helyezhető el leendő örökbefogadó szülőnél.⁵⁵

6.2 A gyermekvédelmi szakpolitika

Felismerve, hogy a magyarországi szegénység komoly veszélyt jelent a gyermekekre nézve, az Országgyűlés 2007 májusában a gyermekszegénység visszaszorítása és a gyermekek esélyeinek növelése érdekében a 2007-2032-ig terjedő időszakra vonatkozóan elfogadta a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiát.⁵⁶ A Kormány – ugyanebben az évben – a Parlament

48 Gyvt. 77. §.

49 Az átmeneti nevelésbe vett gyermek nevelőszülőhöz, vagy ha ez nem lehetséges, gyermekotthonba kerül. A gyámhivatal az átmeneti nevelésbe vett gyermek és a szülő kapcsolatát, a szülőnek a nevelőszülővel, illetve a gyermekotthonnal való együttműködését, továbbá a szülő magatartásában, életvitelében és körülményeiben beálló változásokat folyamatosan figyelemmel kíséri. Az átmeneti nevelés ideje alatt a szülők a gyermekjóléti alapellátás szolgáltatásaiban kell, hogy részesüljenek annak érdekében, hogy körülményeik javulásával gyermekük hazatérhessen.

50 Gyvt. 79. § (1) bek.

51 Gyvt. 79. § (2) bek.

52 Gyvt. 79. § (3) bek.

53 Gyvt. 73. § (1) bek. (c) pont és 78. § (3) bek.

54 Gyvt. 80. § (1) bek. (a)-(b) pont.

55 Gyvt. 80. § (1) bek. (d) pont.

56 Az Országgyűlés 47/2007. (V. 31.) OGY határozata. Elérhető: http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=6&Itemid=8&lang=hu. További információk: http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=12&lang=hu.

felkérésére és a Stratégia alapján a 2007-2010-ig terjedő időszakra vonatkozóan rövid távú akciótervet fogalmazott meg, meghatározva benne a konkrét célokat és a végrehajtásért felelős minisztériumokat.⁵⁷ A Stratégia megjegyzi, hogy a roma gyermekek különösen ki vannak téve a szegénységnek a szülők tartós munkanélkülisége, az intézményi, lakóhelyi és iskolai szegregáció, valamint az etnikai alapú hátrányos megkülönböztetés miatt. A Stratégia a roma gyermekeket a program prioritásai között említi.⁵⁸

Az MTA Gyermekszegénység elleni Programiroda 2009-ben értékelt e politikai célkitűzések végrehajtását. A tanulmány szerint a Nemzeti Stratégia megvalósítása lassan indult és a gyermekszegénység mértéke 2007 óta növekedett – főleg a legsérülékenyebb társadalmi csoportokban, így a roma népesség körében is.⁵⁹ A Programiroda 2010-ben nyílt levelet intézett a döntéshozókhoz, amelyben kifejti, hogy a szegénység mértékét részben a globális recesszió és a magyarországi gazdasági problémák miatt nem sikerült csökkenteni. A levél a negatív fejlemények okaként említi továbbá, hogy a megfelelő politikai akarat hiányában a szociális és gyermekjóléti juttatások mértéke 2008 óta nem emelkedett.⁶⁰ A „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése szerint „a 2010-ben folytatódó válság, valamint az év folyamán elfogadott jogszabályok következtében a gyermekszegénység az eddiginél is nagyobb mértékben nőhet.” A Bizottság elismerte a gazdasági visszaesés hatásait, de vitatta a Kormány erre adott válaszát:

„Az állami intézkedések azonban a válság szegényeket sújtó hatását részben nem (illetve csak egyes problémák esetén) igyekeztek ellentételezni, részben pedig számos rendelkezéssel kifejezetten rontották a szegények helyzetét. A gyerekeket érintő szolgáltatásokban – például a napközbeni ellátásban részesülő 6 éven aluli gyerekek aránya, az óvodai csoportok nagysága – a romlások valószínű oka az

57 Az 1092/2007. (XI. 29.) Korm. Határozat. Elérhető: http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A07H1092.KOR.

58 A 2007-2010-es időszakra vonatkozó akcióterv részeként két nagyobb kezdeményezést indítottak el: a Biztos Kezdet Programot és a Szécsényi Gyerekesély Programot. Annak ellenére, hogy ezek a projektek nem kifejezetten a roma népességet célozzák, sok roma családnak is segítséget nyújtanak, mivel középpontjukban a hátrányos helyzetű kistérségek és családok állnak. 2011. április 11-ig 44 gyerekházat nyitottak meg a Biztos Kezdet Program keretében. Ezek koragyermekkorra irányuló fejlesztési programokat kínálnak a 0-5 éves kisgyermekek részére a szülők partnerként történő bevonásával. A Program olyan családokra és gyermekekre összpontosít, akik a szülők tartós munkanélkülisége és alacsony iskolázottsága, a rossz infrastruktúrával rendelkező és szegregált lakókönyezet, a nagyvárostól való távolság, valamint a lehetséges etnikai alapú peremre szorítottság miatt az „átlag”-tól lemaradnak. Sok roma szülő így a Program célcsoportjába tartozik. A Biztos Kezdet Programról bővebben: www.biztoskezdet.hu. A Szécsényi Gyerekesély Program a szegénység által leginkább sújtott mikrotérségekre kidolgozott kísérleti jellegű kezdeményezés, amely komplex fejlesztési megközelítést alkalmaz a helyi lakosság számára nyújtott szolgáltatások erősítésén, helyi kezdeményezéseken és helyi szintű együttműködésen keresztül. Középpontjában a gyermekek állnak, és a Biztos Kezdet Program gyerekházai révén koragyermekkorai fejlesztési programokat, valamint fiataloknak szóló programot kínál (iskolai lemorzsolódás ellensúlyozása, iskolafejlesztés és integráció). További információk: http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=9&Itemid=182&lang=hu.

59 Ferge Zsuzsa-Bass László-Darvas Ágnes-Hadházy Ágnes 2009. A gyermekszegénység elleni nemzeti stratégia sorsa költségvetési megszorítások és válság idején. MTA Gyermekszegénység elleni Programiroda. Budapest. Elérhető: <http://mta.hu/fileadmin/2009/strategia/Gyermekszegenyseg.pdf>.

60 Az MTA Gyermekszegénység elleni Programiroda 2010. október 26-án kelt nyílt levele a döntéshozókhoz. Elérhető: http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=24&Itemid=74&lang=hu.

állami (önkormányzati) finanszírozás visszafogása. [...] [S]em 2005 és 2009, sem 2007 és 2009 között nem találtunk pozitív irányú elmozdulást.”⁶¹

6.3 A 2007 óta bekövetkezett jogszabályi változások

2007 óta nem történt jelentősebb jogszabályváltozás a gyermekek családon és gyermekvédelmi rendszerben belüli helyzetének javítása érdekében. Mindazonáltal történt néhány e tanulmány szempontjából is releváns módosítás.⁶² A Gyvt.-t módosító 2008. évi XXXI. törvény 2009. január 1-től fontos preventív intézkedésként bevezette az óvodáztatási támogatást.⁶³ A pénzbeli vagy természetbeni juttatásként nyújtható támogatás célja a szülők ösztönzése, hogy három-, illetve négyéves gyermeküket beírassák az óvodába és gondoskodjanak gyermekük rendszeres óvodába járatásáról (jelenleg ötéves korától kötelező a gyermeket óvodába járatni).⁶⁴ A törvény bár nem tesz említést a roma gyermekekről mint a támogatás kifejezett célcsoportjáról, a támogatás a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekeknek jár, ezért sok roma gyermek helyzetén javíthat.⁶⁵

A további, 2007 óta bevezetett módosítások némelyike erősíti a kiszolgáltatott helyzetben lévő családok védelmét, míg más változtatások inkább szankcionális jellegűek és csökkentik a családoknak járó kedvezményeket.⁶⁶ A módosítások következtében a települési önkormányzat jegyzője a családi pótlék 100%-a erejéig a családi pótlék természetbeni formában történő nyújtásáról határozhat⁶⁷ – így biztosítva annak megfelelő felhasználását – míg a gyermekjóléti szolgálat javaslatot tehet a családi pótlék kizárólag természetbeni formában történő nyújtására.⁶⁸ Szakemberek szerint a gyermekjóléti szolgálat szankcionálási jogkörrel történő felruházása ellentmondásban van azzal az

61 Ferge Zsuzsa-Darvas Ágnes (szerk.) 2011. *Gyerekesélyek Magyarországon: A „Legyen Jobb a Gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése.* “Legyen Jobb a Gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága. Budapest. 7.o. Elérhető: http://www.gyerekmmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5.

62 Az ebben a fejezetben fel nem sorolt releváns módosításokat a tanulmány később, a megfelelő témánál tárgyalja.

63 Az esélyegyenlőség érvényesülésének közoktatásban történő előmozdítását szolgáló egyes törvények módosításáról szóló 2008. évi XXXI. törvény 15. §-a. (Gyvt. 20/C. §).

64 Gyvt. 20/C. §.

65 A támogatás a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult azon gyermekek után vehető igénybe, akiknek a szülei legfeljebb az iskola nyolcadik évfolyamán folytatott tanulmányaikat fejezték be sikeresen. Lásd: a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 121. §-át. A törvénynek számos hiányossága van: csak kérelemre adható, és a települési önkormányzat jegyzője nem feltétlenül értesíti a szülőket erről a lehetőségről; a támogatásra való jogosultságot nem tisztázták kellőképpen; a szigorú feltételek pedig sok rászoruló családot kizárhatnak a kedvezményezettek köréből. Lásd: Autonómia Alapítvány 2010. A 2009. január 1-jétől bevezetett óvodáztatási támogatás hatásvizsgálata. In: Ferge Zsuzsa-Darvas Ágnes (szerk.) 2010. *Gyerekesélyek Magyarországon -- A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése.* Elérhető: http://www.gyerekmmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5.

66 A Gyvt, valamint egyes szociális tárgyú törvények módosításai (2009. évi LXXIX. törvény, 2010 évi LXVI törvény, 2010 évi CLXXI törvény).

67 Gyvt., 68/B-C §. A gyermekjóléti szolgálat - a települési önkormányzat jegyzőjének megkeresésére - pénzfelhasználási tervet készít a családi pótlék természetbeni formában történő nyújtásához.

68 a Gyvt-nek a 2010. évi LXVI. törvény 6. §-a által megállapított 39. § (4) bek. (d) pont.

elvel, amely szerint a szolgálat elsődleges feladata a családok olyan módszerekkel történő segítése, amelyek képessé teszik őket feladataik teljesítésére (pl. pénzügyi-gazdálkodási oktatás).⁶⁹

A családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény 2010. júniusi módosítása negatívan érinti a roma családokat, mivel a változások szankciókkal sújtják a hátrányos helyzetben lévő családokat ahelyett, hogy támogatnák és ösztönöznék őket. Az új szabályozás értelmében a családi pótlék – a gyermek életkorától függően – iskoláztatási támogatásra és nevelési ellátásra oszlik.⁷⁰ Ha a tanköteles gyermek a közoktatási intézmény legalább ötven kötelező tanórai foglalkozásán igazolatlanul nem vett részt, a közoktatási intézmény igazgatójának jelzése alapján a települési önkormányzat jegyzője elrendeli a gyermek védelembe vételét és az iskoláztatási támogatás folyósításának felfüggesztését. A módosítás nem részletezi a támogatásra való jogosultság felelődségének feltételeit, ugyanakkor a végrehajtást szabályozó rendeletben és módszertani útmutatóban ez meghatározásra került.⁷¹ Ez az intézkedés kizárólag a szülők felelősségévé teszi a gyermek iskolai oktatásban való részvételét, miközben figyelmen kívül hagyja a hiányzás okait és körülményeit (a társadalmi és gazdasági kirekesztést, a szélsőséges szegénységet, a tanterv megfelelő színvonalát, a szegregációt, az iskolai bántalmazást, stb.).

Ami a védelembe vételt illeti, a települési önkormányzat jegyzője haladéktalanul értesíti a gyámhivatalt, ha a védelembe vétel már két éve fennáll és az intézkedéssel a gyermek veszélyeztetettségét nem sikerült megszüntetni.⁷² Ez a változtatás előrelépést jelent a védelembe vétel ellenőrzése terén, ugyanakkor 2010. júniusáig bezárólag nem állt rendelkezésre módszertani támpont arra vonatkozóan, hogy mi alapján kell a gyermek veszélyeztetettségét megállapítani, mik a veszélyeztetettség következményei, és ki a felelős az eredménytelen védelembe vételért.

A 2009-es módosítás igazgatási bírság kiszabását teszi lehetővé abban az esetben, ha az intézmény megsérti a gyermek jogait, tájékoztatási kötelezettségének nem tesz eleget, akadályozza a szülőt vagy a gyermeket jogaik gyakorlásában, vagy ha a panaszt határidőben nem vizsgálja ki. Szélesítették a gyermekjogi képviselők⁷³ jogkörét: javaslatot tehetnek a működést engedélyező szervnek, hogy szabjon ki bírságot a jogsértést elkövető személyre vagy intézményre, a gyámhatóságnak az érintettek közötti egyeztető megbeszélés tartására, valamint a fenntartónak és a működtetőnek a jogsértő személy továbbképzésére.⁷⁴

69 Erdős Zsuzsanna 2010. Gyermekszegénységet, családokat érintő jogszabályváltozások 2005 és 2009 között. In: Ferge Zsuzsa-Darvas Ágnes (szerk.) 2010. *Gyerekesélyek Magyarországon – A „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése*. Elérhető: http://www.gyerekmotor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5.

70 A családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény 5. § (a) pont, amit a 2010. évi LXVI. törvény 1. §-a módosított. A módosítás 2010. augusztus 30-tól hatályos. Elérhető: http://jogszabalykereso.mhk.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=34407.516759.

71 Az 1998. évi LXXXIV. törvény 15. §-a.

72 A Gyvt-nek a 2009. évi LXXIX. törvény által módosított 68. § (5) bekezdése.

73 A gyermekjogi képviselő ellátja a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyermek jogainak védelmét. Tájékoztatja a gyermeket a jogairól, segíti jogai érvényesítésében, panasz megformálásában, vizsgálatot kezdeményezhet, segíti a gyermeket az állapotának megfelelő ellátáshoz való hozzájutásban, a gyermekjóléti szolgálat megbeszélésén megjegyzések és kérdések megfogalmazásában. A gyermekjogi képviselő jogosult tájékoztatást és iratokat kérni, részt venni a gyermekjóléti szolgálat megbeszélésén, jogosult helyszíni látogatásra és a gyermekvédő intézetben való vizsgálódásra, észrevételeket tehet az intézmény vezetőjénél, valamint eljárás kezdeményezhet a gyámhatóságnál.

74 Gyvt. 11/A. § (f) pont.

7 A roma gyermekek felülreprezentáltsága a gyermekvédelmi szakellátásban

7.1 A rendelkezésre álló adatok és az adatvédelem

A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény 2. paragrafusa alapján különleges adatnak minősül a „faji eredetre, a nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozásra vonatkozó személyes adat.” Különleges adat csak akkor kezelhető, ha ehhez az érintett írásban hozzájárul, vagy ha ezt a törvény vagy egyéb megfelelő szintű jogszabály elrendeli.⁷⁵ A Gyvt. hatályos rendelkezései nem adnak felhatalmazást a gyermekvédelmi rendszer munkatársainak a származásra vonatkozó különleges adat kezelésére.

Nem áll rendelkezésre hivatalos adat a roma gyermekek arányára vonatkozóan a gyermekvédelmi szakellátásban, sem egyéb ezzel kapcsolatos információ, például arról, hogy hány roma gyermek él nevelőszülőnél vagy gyermekotthonban, melyek azok az okok, amelyek miatt családjuktól elválasztják őket, vagy hogy mekkora a családjukhoz visszakérülő roma gyermekek aránya. A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet által évente kiadásra kerülő gyermekvédelmi adattár nem tartalmaz etnikai alapon lebontott adatokat.

2007-es jelentésében az ERRC hangsúlyozta az etnikai alapon bontott adatok gyűjtésének fontosságát a gyermekvédelmi szakellátásban azért, hogy legyen lehetőség „megfelelően felmérni a roma származású gyermekeknek a szakellátásban részesülők közti felülreprezentáltságának valós mértékét, elemezni a helyzet kialakulásához hozzájáruló tényezőket, illetve kidolgozni az egyenlőtlenségek csökkentését célzó hatékony stratégiákat és intézkedéseket”.⁷⁶ 2011 májusáig a hatályos magyar jogszabályoknak erre vonatkozóan semmilyen kiegészítése nem történt, ami megnehezíti, hogy a roma gyermekek szakellátásban meglévő felülreprezentáltságának valódi mértékét megbecsüljük.⁷⁷

7.2 A roma gyermekek aránya a gyermekvédelmi szakellátásban

2007-ben az ERRC kutatása során azt találta, hogy az általa meglátogatott gyermekvédelmi intézményekben a roma származású gyermekek aránya 58% volt.⁷⁸ A 2010-es kutatás során a gyermekjóléti alapellátás és a gyermekvédelmi szakellátás területén dolgozó megkérdezett szakemberek

⁷⁵ A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99200063.TV.

⁷⁶ ERRC, *Fenntartott érdekeltség*, 32. o.

⁷⁷ A kutatás során megkeresett szakemberek körében is félreértésekhez vezetett ez a körülmény. Egy Győr-Moson-Sopron megyei gyermekotthonban arra a kérdésre, hogy vannak-e a gondozásuk alatt roma származású gyermekek, az otthon gyermekgondozójának válasza az volt, hogy nem, míg ugyanezre a kérdésre a megkérdezett gyermekek igennel válaszoltak. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

⁷⁸ ERRC, *Fenntartott érdekeltség*, 17. o.

többsége a roma gyermekek felülrprezentáltóságáról számolt be a gondozásuk alatt álló gyermekvédelmi intézményekben és a gondozásuk alá tartozó területeken.⁷⁹ Azokban a régiókban, ahol magasabb volt a roma lakosság arányszáma, a megkérdezettek többsége ezzel magyarázta a roma gyermekek magas arányszámát az állami gondozottak között.⁸⁰ Azonban, a kutatások adatai alapján megállapítható, hogy nincs szoros összefüggés a roma lakosság arányszáma és a roma származású állami gondozott gyermekek arányszáma között megyei lebontásban.

Az ERRC által 2010-ben meglátogatott 24 budapesti, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei, Baranya megyei, és Győr-Moson-Sopron megyei szakellátási intézményben a roma gyermekek aránya megközelítőleg 65,9% volt.⁸¹ Ez megfelel a 13 intézmény által szolgáltatott részletes adatoknak, amelyek szerint 135 gyermek közül 89 (65,9%) volt roma származású. Regionális eltérések mutatkoztak a megyék közt. Például Győr-Moson-Sopron megyében volt a legalacsonyabb (35,8%) a roma gyermekek aránya a szakellátási intézményekben, míg Borsod-Abaúj-Zemplén (83,8%) és Baranya megyében (79,2%) volt a legmagasabb.

Táblázat 1: Releváns adatok a kutatás során felkeresett gyermekotthonokról (interjúk alapján)

Otthon neve	Gyermekek száma összesen	Roma gyermekek száma	Fogyatékkal élő gyermekek száma	Fogyatékkal élő roma gyermekek száma	Roma gyermekek (becsült/számított) aránya	Megye (roma népesség aránya)
1. otthon	10	2	1	1	20.00%	Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (6.6%)
2. otthon					100.00%	
3/a. otthon	23	17			73.91%	
3/b. otthon					46.15%	
4. otthon	13	6			46.15%	
A 2. otthon Gyermekvédelmi Központ munkatársa szerint					65.00%	
A Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársa szerint					50% felett	
A 3. otthon igazgatója szerint					90.00%	
Összesen					65.84%	

79 ERRC interjú egy családgondozóval, Budapest, VIII. kerület; egy gyermekotthon vezetőjével Szabolcs-Szatmár-Bereg megye; egy befogadó otthon és egy gyermekotthon munkatársával, Borsod-Abaúj-Zemplén megye; és egy családgondozóval, Baranya megye, Magyarország, 2010. október.

80 ERRC interjú egy befogadó otthon munkatársával, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. október.

81 A kutatás során megkeresett gyámok, családgondozók, nevelők és gyermekotthonban élő gyermekek által szolgáltatott információk alapján.

ÉLETFOGYTIGLAN: ROMA GYERMEKEK A MAGYAR GYERMEKVÉDELMI RENDSZERBEN

5. otthon: anyaotthon					80.00%	Borsod-Abaúj-Zemplén megye (13,3%)
6. otthon (gyermekek által becsült)					99.00%	
7. otthon	12	10			83.33%	
8. otthon					90.00%	
9. otthon	9	6			66.67%	
A 6. otthon igazgatója szerint	46		9		Nincs adat	
Összesen					83.80%	
10. otthon	12	12	2	2	100.00%	Baranya megye (7,1%)
11. otthon	7	5			71.43%	
12. otthon	9	6			66.67%	
13. otthon	4	3			75.00%	
14. otthon	8	8			100.00%	
15. otthon	8	5			62.50%	
Összesen					79.27%	
16. otthon					30.00%	Győr-Moson-Sopron megye (2,7%)
17. otthon					30.00%	
18. otthon	12	7			58.33%	
19. otthon	8	2			25.00%	
Összesen					35.83%	
20. otthon	70		12		no data	Budapest (3,5%)
21. otthon					40.00%	
22. otthon(gyermekek által becsült)					99.00%	
23. otthon					90.00%	
24. otthon					35.00%	
A 22. otthon igazgatója szerint					60.00%	
Összesen					64.80%	
Mindösszesen					65.91%	

Ha összehasonlítjuk a szakellátásban élő roma gyermekek megyei arányát a romák ezen megyékre vonatkozó lakosságon belüli arányszámával, akkor kitűnik, hogy a kettő jelentősen eltér egymástól: a roma gyerekek aránytalanul nagy számban vannak gyermekotthonokban.⁸² Budapesten a roma gyermekek arányszáma a gyermekotthonokban több mint 18-szor magasabb, mint a romák Budapest lakosságán belüli arányszáma, Győr-Moson-Sopron megyében 13-szor magasabb és Baranya megyében 11-szer magasabb. A legkisebb eltérés Borsod-Abaúj-Zemplén megyében mutatkozott, ahol ez a különbség „mindössze” 6,3-szoros volt.⁸³

⁸² A roma népesség megyei arányairól 2003-ból származnak az adatok. A szerzők figyelmeztetnek, hogy az adatok pontossága korlátozott. Lásd: Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella 2004. *A magyarországi cigányság 1971-2003*. 14-15. o. Elérhető: http://www.mtaki.hu/kiadvanyok/kemeny_janky_lengyel_moi_ciganysag_main.html.

⁸³ A számítás a rendelkezésre álló adatok alapján történt. A roma népességre vonatkozó adatok az adott megyékben 2003-ból valók. Bár csak a kutatás során megkeresett otthonok becsült adatai alapján készültek a számítások, az eredmények súlyos problémákra engednek következtetni. Összehasonlításként lásd: Neményi Mária-Messing Vera 2007. *Gyermekevédelem és esélyegyenlőség*. *Kapocs* 28: 1-47. 10-11. o. Elérhető: http://www.ncsszi.hu/kapocs-folyoirat-1_12/kapocs-2007-2_24/kapocs-vi.-evf.-1.-szam-%2828%29-4_114.

7.3 A roma gyermekek gyermekvédelmi szakellátásban való felülreprezentáltságához hozzájáruló tényezők

7.3.1 SZEGÉNYSÉG ÉS ROSSZ ANYAGI KÖRÜLMÉNYEK

2007-es kutatási jelentésében az ERRC hangsúlyozta, hogy az ismert adatok alapján a gyermekek többsége a szegénység miatt kerül gyermekvédelmi gondoskodásba, és mivel a magyarországi roma népesség a nem-roma népességhez viszonyítottan lényegesen rosszabb körülmények között él, a roma családokból gyakrabban emelnek ki gyermekeket a szegénység és a rossz anyagi körülmények miatt, mint a nem-roma családokból.⁸⁴ A 2008-as és 2009-es adatok azt igazolják, hogy a szegénység az elsődleges ok, ami miatt a gyermekjóléti szolgálat gondozásba veszi a gyermeket.⁸⁵ 2008 végén a veszélyeztetettnek nyilvánított gyermekek több mint 50%-ának esetében a veszélyeztetettség okaként az anyagi körülményeket nevezték meg. A 2009-ben ez az arány 48,46% volt, ami alapján elmondható, hogy a rossz anyagi körülmények tekinthetők a veszélyeztetettség egyik legfőbb kiváltó okának.

Az alap- és a szakellátás területén dolgozó szakemberek, a gyámhivatalok munkatársai, a gyámok és a szakellátási intézmények dolgozói szerint az anyagi körülmények fontos szerepet játszanak a gyermekek szakellátásba kerülésében is.⁸⁶ Az egyik szakértő állítása szerint „a családból kiemelt gyermekek minden esetben szegény gyermekek.”⁸⁷ A szakemberek mindig hangsúlyozzák, hogy a Gyvt. szerint gyermeket csupán rossz anyagi körülményei miatt családjából kiemelni nem lehet, ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy az általában jellemző több különböző kiváltó ok esetén az anyagi körülmények mindig megtalálhatók ezeknek a hátterében: „Az anyagi okok mindig közrejátszanak” egy gyermek családból való kiemelésében, és „amint rossz anyagi körülményekről van szó, ezek más okokkal is mindig együtt járnak.”⁸⁸ Egy Győr-Moson-Sopron megyei gyermekjóléti szolgálat vezetője szerint például a roma emberek láthatóan mélyszegénységben élnek és a szegénységgel kapcsolatos okok gyakran szerepelnek a roma gyermekek szakellátásba kerülésében.⁸⁹ Egy családgyógyász ugyaneből a megyéből megjegyezte, hogy a gazdasági válság következtében az elmúlt években sok család szegényedett el (romák és nem-romák egyaránt), ami több családi konfliktushoz és a különféle

84 ERRC, *Fenntartott érdekeltenség*, 36. o.

85 A 2008-ban a gyermekjóléti szolgálat által ellátott gyermekek 23,78%-a volt ellátásban anyagi okokból, 2009-ben az összes ellátott gyermek 21,46%-a volt gondozott anyagi okok miatt. A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet előzetes, 2011. április 4-én, e-mail-ben küldött adatai alapján.

86 ERRC interjú egy VII. kerületi és egy VIII. kerületi gyermekjóléti szolgálat családgondozójával, Budapest, egy Győr-Moson-Sopron megyei gyermekjóléti szolgálat vezetőjével, egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei gyermekotthon vezetőjével, egy Győr-Moson-Sopron megyei gyermekotthon családgondozójával és egy másik otthon igazgatójával, egy Borsod-Abaúj-Zemplén megyei befogadó otthon és egy gyermekotthon igazgatójával, egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei gyermekjóléti szolgálat vezetőjével és egy Baranya megyei családgondozóval, Magyarország, 2010. szeptember-november.

87 ERRC interjú a Janus Pannonius Egyetem professzorával. Pécs, Magyarország, 2010. november.

88 ERRC interjú egy VII. kerületi gyermekjóléti szolgálat családgondozójával. Budapest, Magyarország, 2010. szeptember. Hasonlóan fogalmazott egy Baranya megyei családgondozó is. Baranya megye, Magyarország, 2010. november.

89 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat vezetőjével. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

addikciók elszaporodásához vezetett.⁹⁰ Ennek eredményeképpen, egy gyámhivatali dolgozó elmondása szerint, a szakellátásba vett gyermekek száma is megnőtt.⁹¹

A romák korlátozott munkalehetőségei is említésre kerültek, amelynek következtében a roma szülők képtelenek gyermekeiket eltartani. Egy budapesti gyermekotthon családgondozója szerint például az otthonban élő roma gyermekek 90%-a szülei munkanélkülisége miatt került állami gondoskodásba.⁹² Északkelet-Magyarországon általában a magas munkanélküliségi arányt, míg Nyugat-Magyarországon inkább a romákkal szembeni munkahelyi diszkriminációt említették a családgondozók problémaként, amelyek gátolják a romák munkához jutását.⁹³ A szociális munkások elmondták, hogy nincsen a kezükben semmiféle eszköz arra, hogy a romák munkához jutását elősegíthessék. A kormányprogramok sem hoztak valódi változásokat ezen a téren.⁹⁴

Egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei gyermekotthon vezetőjének állítása szerint az otthonban élő gyermekek legnagyobb részének esetében a szakellátásba kerülésük hátterében a munkanélküliség és „az ebből fakadó további devianciák” állnak, továbbá azt is elmondta, hogy a gyermekek nagy része roma származású.⁹⁵ A megkérdezett, otthonban élő gyermekek közül is voltak, akik elmondták, hogy családjuk szegénysége miatt kerültek oda. Egy Borsod-Abaúj-Zemplén megyei otthonban élő gyermek elmondása szerint: „azért kerültünk el otthonról, mert kevés volt a kaja, és nem volt rendes ruhánk.”⁹⁶ Egy ugyanebben az otthonban élő másik gyermek szerint pedig: „szegények voltunk [...] nem volt fürdőszobánk meg több szobánk, csak egy szoba, és nem voltak bútoraink. Kilencen vagyunk testvérek, Nehéz volt. [A szüleink] nem tudtak úgy ellátni, ahogy kellett volna.”⁹⁷

90 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

91 ERRC interjú egy gyámhivatal munkatársával. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november. Erre a tendenciára Budapesten is felhívták a figyelmet. ERRC interjú egy gyermekotthon vezetőjével. Budapest, Magyarország, 2010. október.

92 ERRC interjú egy csecsemőotthonban dolgozó családgondozóval. Budapest, Magyarország, 2010. szeptember.

93 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat vezetőjével. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

94 Az „Út a Munkához” közmunka program 2009. január 1-én azzal a céllal indult, hogy a helyi önkormányzatok által létrehozott közmunka programokon keresztül segítse a hosszú ideje munkanélküliek munkaerőpiaci reintegrációját. A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának véleménye szerint a program számos hibája miatt nem volt képes a mélyszegénységben élő hátrányos helyzetű családoknak segítséget nyújtani. Lásd: Várad Mária Mónika 2010. Az 'Út a Munkához' program hatásvizsgálatának eredményei. In: Ferge Zsuzsa-Darvas Ágnes (szerk.) 2010. *Gyereksélyek Magyarországon – A „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése*. Elérhető: http://www.gyereksmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5.

95 Egészen pontosan a megkérdezett szakember szerint a gyermekotthonba bekerülő gyermekek 90%-a anyagi okok miatt vagy ennek folyományaként került szakellátásba. Az otthonban élő roma gyermekek arányát szintén 90%-ra becsülte. Nyilvánvalóan jelentős átfedés van a szegénység okán bekerült gyermekek és a roma gyermekek csoportja között. ERRC interjú egy gyermekotthon vezetőjével. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

96 ERRC interjú egy gyermekotthonban élő roma gyermekkel. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. november.

97 ERRC interjú egy gyermekotthonban élő roma gyermekkel. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. november.

A családgondozók gyakran számoltak be arról, hogy a rossz lakáskörülmények főként a roma családokat érintik, és hogy az utóbbi években ezek a körülmények romlottak. A Budapesten dolgozó szociális munkások szerint emelkedik a kicsi és túlszűfolt lakásokba beköltöző családtagok és rokonok száma,⁹⁸ mások pedig arra mutattak rá, hogy növekszik az ország szegényebb régióiból a Nyugat-Magyarországra költöző roma családok aránya.⁹⁹ A szociális munkások szerint a túlszűfolt lakáskörülmények növelik a gyermekek veszélyeztetettségének esélyét, mivel hátrányosan hatnak az iskolai előmenetelre és a gyermek egészségi állapotára is. Van, amikor a roma családok költözését a szociális munkások az instabilitás jeleként értelmezik. A költözéssel a családok a szociális juttatásokhoz is nehezebben férnek hozzá, mivel a jogosultságuk csak az állandó lakhely szerinti önkormányzatnál áll fenn. Mindezen körülmények a családból kiemelt gyermekek számának növekedéséhez járulnak hozzá.

Egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei család elmondta, hogy újszülött gyermeküket a kórházból nem vihették haza, hanem a kisbát egyenesen nevelőszülőkhöz helyezték, mert „a házunk rossz állapotban volt, mivel a tetőt a nyári viharok megrongálták. Az egyik szoba beázott és a gyermekjóléti szolgálat szerint ilyen helyen nem lehet egy kisbát fogadni”. Ez a család, kérelme ellenére, nem kapott anyagi támogatást a helyi önkormányzattól, hogy a tetőt megjavítsa. Azóta, bár a tetőt önerejükből megjavították és ezt a gyámhivatalnál jelentették is, nem tudták elérni, hogy gyermeküket visszakaphassák. Az interjú készítése idején az újszülött már hat hetet töltött állami gondoskodásban. A család azt is elmondta, hogy „kapkodás” volt az elhelyezés körül és más megoldási lehetőség a gyermek családjából való kiemelésén kívül (pl. elhelyezés rokonnál) nem merült fel.

Forrás: ERRC interjú egy roma családdal, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, 2010. október.

A megkérdezett családok közül csak egy említette, hogy a családgondozók segítettek a lakáskörülményeik javításában.¹⁰⁰ A kapott bútorokat azonban az uzsorások azonnal elvitték tőlük. Erre a példára hivatkozva a családgondozóknak az volt a véleménye, hogy semmi értelme a családok ilyen jellegű támogatásának ezen a romatelepen.¹⁰¹ Más családok önerejükből vagy tudtak lakáskörülményeiken javítani, vagy anyagi okokból erre képtelenek voltak.¹⁰² Egy otthon visszagondozással foglalkozó szociális munkása szerint a családok lakhatását nagyon nehéz megoldani, mert „a családok átmeneti otthonai tele vannak, szociális bérlakáshoz pedig lehetetlen hozzájutni.”¹⁰³

98 ERRC interjú gyermekjóléti szolgálatok családgondozóival. Budapest IX. és XV. kerület, Magyarország, 2010. szeptember. A IX. kerületi családgondozó véleménye szerint a városrehabilitációs programok a „szociális problémák sűrűsödéséhez” vezetnek.

99 ERRC interjú egy Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, ERRC interjú egy Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársával, Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. október-november.

100 ERRC interjú egy roma családdal. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

101 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgondozóival. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

102 ERRC interjú roma családokkal. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Baranya megye, és Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. október-november.

103 ERRC interjú egy gyermekotthon szociális munkásával. Budapest, Magyarország, 2010. szeptember.

A gyermekvédelemben dolgozó szakemberek szerint, rossz anyagi körülményeik folytán nehezebb a roma szülők esetében más családtagot találni, akire a veszélyeztetett gyermek nevelését rá lehetne bízni, hogy a szakellátásba vétel elkerülhető legyen, mint a nem-roma szülők esetében.¹⁰⁴

7.3.2 ISKOLAI HIÁNYZÁS

Magyarországon a gyermekvédelmi hatóságokat a roma gyermekek esetében leggyakrabban az iskola értesíti a gyermek lehetséges veszélyeztetettségéről. A családjukból kiemelt kamaszok esetében általános a nagymértékű iskolai hiányzás. A családok támogatásáról szóló törvény 2010 augusztusában hatályba lépett módosításai értelmében az iskoláskorú gyermekek után járó iskoláztatási támogatás (korábban családi pótlék) folyósítását az önkormányzat felfüggeszti és a gyermeket védelembe veszi, ha a gyermek igazolatlan óráinak száma eléri az ötvenet.¹⁰⁵ Sok családdal beszélünk, akik számára az iskolai hiányzások problémát jelentettek, és sokukkal emiatt vette fel a gyermekjóléti szolgálat a kapcsolatot, és azóta rendszeresen ellenőrzi őket.¹⁰⁶ A gyermekotthonokban számos roma gyermek elmondta, hogy iskolai hiányzások miatt kerültek szakellátásba.¹⁰⁷

Megjegyezve, hogy a szakellátásba kerülés egyik fő oka az iskolai hiányzás, egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei gyermekjóléti szolgálat családgyógyozói így nyilatkoztak: „A [roma] gyerekek nem járnak iskolába. Az új törvény miatt az ilyen gyerekeket védelembe kell vennünk. Ez a törvény viszont nem oldja meg a valódi problémát, úgymint például a szegénységet, és ráadásul megnehezíti a szülőkkel való együttműködést is.”¹⁰⁸

Számos roma gyermek, akik esetében fennáll a veszély, hogy kiemelik őket családjukból, és számos gyermekotthonban élő roma gyermek panaszkodott, hogy az iskolában származásuk illetve szociális hátterük miatt társaik vagy tanáraik bántották vagy hátrányosan megkülönböztették őket. Amikor ezt jelentették tanáraiknak, az igazgatónak, vagy a gyermekjóléti szolgálat munkatársának, semmi sem változott.¹⁰⁹ Egy jelenleg gyermekotthonban élő roma kamaszlány, aki elmondása szerint azért került állami gondoskodásba, mert sokat hiányzott, elmesélte, hogy az előző iskolájában, ahol ő volt az egyetlen roma diák, a társai kiközösítették és zaklatták származása miatt; hiába kérte ő és édesanyja az iskola vezetésének és a gyermekjóléti szolgálatnak a segítségét, a helyzet nem javult. A lány jelenleg egy lakásotthonban él

¹⁰⁴ ERRC interjú egy gyámhivatal munkatársával és egy csecsemőotthonban dolgozó szakemberrel. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

¹⁰⁵ A családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. 15. §-a. A törvény 2010. augusztus 30-tól hatályos.

¹⁰⁶ ERRC interjú roma családokkal. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, és Baranya megye. Magyarország, 2010. október-november.

¹⁰⁷ ERRC interjú roma gyermekekkel gyermekotthonokban. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, és Baranya megye. Magyarország, 2010. október-november.

¹⁰⁸ ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgyógyozóival. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. Magyarország, 2010. október.

¹⁰⁹ ERRC interjú roma családokkal Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, és Baranya megye, Magyarország, 2010. október-november.

és szegregált „cigányiskolába” jár, ahol, meglátása szerint, alacsonyabb az oktatási színvonal – ennek ellenére, amikor hazakerül, nem szeretne visszatérni régi iskolájába, mert attól tart, hogy újból zaklatnák.¹¹⁰ Számos roma család beszámolt arról, hogy tanárok bántalmazták vagy megalázták gyermeküket, mint például az ebéd vagy az uzsonna megvonásával, vagy amikor egy gyermek fejét belenyomta egy tanár a levesbe; egy ilyen esetről úgy számoltak be a szülők, hogy közben a tanár romákat becsmérő kijelentéseket tett.¹¹¹ Egy édesanya elmondása szerint egy tanár rendszeresen romaellenes kijelentéseket tesz, úgymint: „Takarodjatok, cigányok, mindig csak a baj van veletek!”¹¹²

Három roma gyermek, akikkel gyermekotthonokban beszéltünk, az iskolai hiánnyal magyarázta azt, hogy szakellátásba kerültek, a hiányzás pedig részben azért lett sok, mert vagy tanár vagy diák-társ zaklatta őket.¹¹³ Azok a roma gyermekek, akik szegregált iskolából többségi iskolába kerültek át, ahol kevés roma és hátrányos helyzetű tanuló van, elmondták, hogy diák-társaik zaklatják őket az új iskolában, és ezért nem szeretnek iskolába járni.¹¹⁴ Ugyanakkor sok roma diák, akikkel a kutatás során találkoztunk, szegregált, rosszul felszerelt, alacsony oktatási színvonalú „cigányiskolába” jár.¹¹⁵

Az otthoni rossz szociális körülmények szintén eredményezhetnek iskolai hiánnyásokat. Egy iskolai gyermekvédelmi felelős elmondása szerint néhány roma diáknak nagyon nehéz eljutnia az iskolába, amikor rossz az idő, mert messze laknak és nincs megfelelő ruházatuk.¹¹⁶ Sok elszegényedett roma család otthona nem biztosít megfelelő feltételeket az iskolai felkészülésre; a fűtés nem egyszerűen megoldott, nincs a házban melegvíz, vagy a víz sincs bevezetve, mindez megnehezíti a tisztálkodást és ruhamosást is. Az egy főre jutó lakótér nagyon kicsi. A tanároknak nincsen előírva kötelező családlátogatás, így sok tanár nem ismeri a gyermekek családi körülményeit.¹¹⁷

Gyermekjóléti szolgálatok munkatársai arról számoltak be, hogy a roma lányok az iskolai kudarcok következtében előbb kimaradnak az iskolából, mint a fiúk; fiatal kamaszkorban, amikor tanulási helyett megházasodnak és gyermeket vállalnak, vagy otthon maradnak a testvérekre vigyázni.¹¹⁸

110 ERRC interjú egy roma gyermekkel gyermekotthonban. Baranya megye, Magyarország, 2010. november.

111 ERRC interjú roma családokkal. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. október-november.

112 ERRC interjú egy roma családdal. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. október.

113 ERRC interjú 2 roma gyermekkel gyermekotthonokban. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, és ERRC interjú egy roma gyermekkel, Baranya megye, Magyarország, 2010. október-november.

114 ERRC interjú roma családokkal. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október-november.

115 Egy nevelő elmondása szerint: “Három iskola van itt: az egyik nagyon alacsony színvonalú, ott 90-100%-a a gyerekeknek roma. Abban az iskolában semmi nincs, aztán van egy másik, az nagyon jó, ott mindenféle szakkörök vannak, ott lehet zenét tanulni, hangszereken játszani.” ERRC interjú egy nevelővel egy gyermekotthonban. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. október.

116 ERRC interjú egy általános iskolai gyermekvédelmi felelőssel. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. október.

117 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgyógyozójával. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

118 ERRC interjú gyermekjóléti szolgálatok családgyógyozóival. Budapest VIII. ker., Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. szeptember és november.

Az iskoláztatási támogatással kapcsolatos megnövekedett adminisztratív terhek a megkérdezettek szerint időt vesznek el a családgondozóktól és az iskolai gyermekvédelmi felelősöktől, csökkentve azt az időt, amit ténylegesen a családok és gyermekek segítségével tudnak tölteni. Ezen túlmenően az új jogszabály nem orvosolja a kamaszkori hiányzásokat, amely pedig a leggyakoribb formája az iskolai hiányzásoknak, és amely ugyanakkor a legnehezebben befolyásolható a szülők részéről.¹¹⁹ Roma szülők elmondták, hogy legnagyobb igyekezetük ellenére sem tudják rábírní kamasz gyermeküket arra, hogy iskolába járjon.¹²⁰ A gyermekvédelemben dolgozó szakemberek közül többen kifejtették, hogy az új szabályozás nem orvosolja a probléma gyökerét a roma gyermekek hiányzását illetően, amely lehetséges zaklatás, megalázás, peremre szorítottság, túlkorosság, ismételt iskolai kudarcok, vagy ellenkezőleg, túl alacsony szintű követelmények a speciális iskolákban vagy osztályokban és ezért unatkozás az órán, majd később motiváció hiánya a szakma elsajátításában, ahová nem saját választásból került a fiatal. Egy roma édesanya megjegyezte: „[a hatóságok] azt várják, hogy járjon a gyerek iskolába, de azt nem kérdik, miért nem jár.”¹²¹

7.3.3 A GYERMEKJÖLÉTI ALPELLÁTÁS HIÁNYOSSÁGAI

A kutatás során megkérdezettek közül számosan, köztük roma családok, az alapellátásban dolgozók és más gyermekvédelmi szakemberek egyetértettek abban, hogy a rászoruló családok és gyermekeik számára elérhető megelőző, fejlesztő és támogató programok különféle okok miatt igen hiányosak Magyarországon.

Néhány esetben kiderült, hogy az alap- és a szakellátásban dolgozó családgondozók előítéletessége hátráltathatja őket abban, hogy segítsenek a roma családoknak körülményeik javításában. Voltak, akik a roma családokat hibáztatták a rossz lakáskörülményeik miatt, a tisztaság hiánya miatt, azért, hogy a gyermekeik hiányoznak az iskolából, hogy a roma lányok korán vállalnak gyermeket és a nők túl sok gyereket szülnek, a családok képtelenek a pénzt beosztani, „segélyen élnek, nem akarnak dolgozni, és ingyenes szociális juttatásokat várnak mindenféle ellenszolgáltatás nélkül.”¹²² Egy gyermekotthon vezetője összefüggésbe hozta a romák nehézségeit „szubkultúrájukkal”, azt állítva, hogy „ezekben a családokban a szegénység összekapcsolódik a gyermeknevelésre való alkalmatlansággal. A bűnözés is gyakori, és igen, van cigánybűnözés. [...] Ezek a cigány családok nem tanultak meg dolgozni, bár az is igaz, hogy munkát sem kapnak. És erre rátesz a szubkultúra”.¹²³

119 ERRC interjú gyermekjóléti szolgálatok családgondozóival. Győr-Moson-Sopron megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október-november.

120 ERRC interjú egy roma édesanyával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október. Ezt bizonyítja, hogy a hiányzások gyakran folytatódnak a szakellátásba kerülés után is. ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat munkatársával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október. Az új szabályozás az iskoláztatási támogatás felfüggesztéséről nem vonatkozik a gyermekotthonban vagy nevelőszülőnél élő gyermekekre. Lásd: A családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény 15. § (2).

121 ERRC interjú egy roma édesanyával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

122 ERRC interjú egy általános iskola igazgatójával és gyermekvédelmi felelősével, valamint egy gyámhivatal munkatársával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. szeptember-október.

123 ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával. Budapest, Magyarország, 2010. szeptember.

Egy Borsod-Abaúj-Zemplén megyei család, akinek öt évvel ezelőtt mind a hét gyermekét állami gondoskodás alá helyezték elmondta, hogy hiába kértek az önkormányzattól segítséget bútor- illetve ruhavásárlásra, nem kaptak, és az önkormányzat a gyermekjóléti szolgálattal együtt úgy érvelt, hogy a család magának okozta a bajt, amikor uzsorakamatos kölcsönt vett fel, oldják is meg a problémájukat maguk. Az édesapa elmondása szerint már jó ideje semmilyen munkát nem kapott, még be nem jelentett munkát sem.¹²⁴

A gyermekjóléti szolgálatok önkormányzati fenntartásban, központi költségvetési támogatással és a helyi adóbevételekre épülve működnek.¹²⁵ Anyagi forrásaik gyakran szűkösek, és annak függvényében, hogy milyen pénzügyi háttérrel rendelkezik az önkormányzati fenntartó, látványos területi eltérések mutatkozhatnak az elérhető szolgáltatások között. Hátrányos helyzetben vannak az ország szegényebb településein működő gyermekjóléti szolgálatok, ahol kevesebb ember él, és nincsen vagy csak nagyon kevés vállalkozás működik, ugyanakkor általában magas a roma népesség aránya: „a nagyobb városokban többféle támogatási forma és program létezik, és a helyi önkormányzatnak is nagyobb pénzügyi lehetőségei vannak, míg a kisebb falvakban csak a kötelező ellátási formák érhetőek el.”¹²⁶ Ez komoly problémát okoz azokban a szegényebb falvakban és kerületekben, ahol egyébként is magasabb a munkanélküliek aránya és nagyobb szükség volna az alapellátás nyújtotta támogatási lehetőségekre. Egy roma édesapa például, aki egy kisvárosban lakik, elmondta, hogy alkoholproblémákkal küszködik, és a helyi önkormányzat „elvette a gyerekeket” ahelyett, hogy segített volna neki az alkoholproblémáival megküzdni.¹²⁷ A gyermekjóléti alapellátás jelenlegi finanszírozási rendszere a szegényebb és ritkábban lakott régiókat és így közvetetten a roma családokat is, akik általában nagyobb számban élnek ezeken a településeken, hátrányosan megkülönbözteti. Számos gyermekvédelmi szakember véleménye szerint a céltámogatású finanszírozási rendszerre való áttérés biztosíthatná, hogy nagyobb pénzügyi támogatást kaphassanak azok a régiók, ahol több szolgáltatásra volna szükség.¹²⁸

A kutatás során felkeresett mind a 17 családgondozó kiemelte, hogy nincs elegendő forrás arra, hogy megfelelő szolgáltatást nyújthassanak a rászoruló családoknak, és hogy egy-egy

¹²⁴ ERRC interjú egy roma családdal. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. október. Az ERRC 2007-es jelentésében részletesen beszámolt az uzsorakamat negatív hatásáról a hátrányos helyzetű roma családok helyzetére. Az elmúlt években több uzsorások elleni per indult az országban, de az uzsorakamatos kölcsön felszámolását nehezíti, hogy az uzsorások által megfenyegetett áldozatok nem mernek vallomást tenni a bíróság előtt. Lásd: Népszava 2009. január 29. Ime az uzsoranaptár! Elérhető: <http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=64985>. 2009 márciusában az uzsorakamat a magyar büntető törvénykönyv módosítása révén büntetendő cselekménnyé minősült. Lásd: 1978. évi IV. törvény 330/A paragrafusa. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97800004.TV. A kutatás során az uzsorakamatos kölcsön jelenlétéről számoltak be Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, Baranya megyében és Győr-Moson-Sopron megyében.

¹²⁵ A központi támogatás mértéke a lakosság számától és az önkormányzat nyújtotta szolgáltatásoktól függ.

¹²⁶ Erdős Zsuzsanna 2010. Gyermekszegénységet, családokat érintő jogszabályváltozások 2005 és 2009 között. In: Ferge Zsuzsa-Darvas Ágnes (szerk.) 2010. *Gyerekesélyek Magyarországon – A „Lgyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése*. Elérhető: http://www.gyerekmontor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5.

¹²⁷ ERRC interjú egy roma édesapával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

¹²⁸ ERRC interjú gyermekvédelmi szakemberekkel. Budapest, Magyarország, 2010. október-november.

családgondozóhoz túl sok család tartozik ahhoz, hogy megfelelően ellássák őket. Az egyik családgondozó, aki személy szerint 46 családdal dolgozik, például elmondta, hogy náluk 800 gyermeket mindössze öt szociális munkás lát el, ami átlagosan 160 főt jelent gondozónként.¹²⁹ Hivatalosan a gyermekjóléti alapellátás területén dolgozó szakemberek maximum 45 gyermeket illetve 25 családot gondozhatnak.¹³⁰ Egy másik családgondozó elmondása szerint, a megengedettnél háromszor több gyermeket lát el.¹³¹ Az ilyen túlterheltség mellett dolgozó családgondozók nem tudnak az egyes családokra elegendő figyelmet és időt fordítani, és ez nagyban csökkenti annak a lehetőségét, hogy a szociális munkások segíteni tudjanak a családoknak, hogy azok helyzetükön javítsanak.

A nem megfelelő finanszírozás egyet jelent az olyan megelőző programok és szolgáltatások hiányával, mint például a pszichológus, a jogi tanácsadás, vagy a gyógypedagógus. Olyan szakemberek, mint például a pszichológus, a legtöbb a kutatás során felkeresett kisvárosban és falvakban nem volt, vagy legalábbis nem minden család számára volt elérhető.¹³² A megfelelő finanszírozás hiánya ezen kívül hatással van az iskola utáni programok, illetve az óvoda üzemeltetésének lehetőségére is. Az egyik szakember véleménye szerint: „ellentmondásos helyzetben van a gyermekvédelem, mert észleli a szegénységet azáltal, hogy reagál a szegénységből fakadó következményekre, de magát a szegénység okát nem kezeli.”¹³³

Ennek következtében a veszélyeztetett családokra fókuszáló megelőző gyermekvédelmi munka hatásfoka alacsony és a szakemberek leginkább csak akkor foglalkoznak a családokkal, amikor már a problémák jelentkeznek. Sok roma család a gyermekjóléti szolgálatokra hatóságként tekint, amely problémás családokkal foglalkozik. Egy kis faluban élő roma szülő például elmondta, hogy az iskolai gyermekvédelmi felelős és a gyámhivatal vezetője jó barátok, és így nem volt kihez fordulnia, amikor úgy látta, hogy gyermekével igazságtalanul bántak. A gyámhivatal vezetőjén kívül más gyermekvédelmi szakember létezéséről nem is tudott (pl. gyermekjóléti szolgálat gondozója).¹³⁴

Olyan szervezeti problémák, mint például a jelzőrendszer szakemberei közti gyakran nem megfelelő együttműködés, szintén hátráltatják a gyermekjóléti szolgálatok hatékony működését. A szociális munkások beszámolója szerint előfordul, hogy az orvosok vagy a rendőrség nem adnak jelzést a veszélyeztetett családokról.¹³⁵ Más esetekben viszont túl korán és gyakran adnak jelzést, leginkább az iskolák, ahol a szociális munkások szerint a pedagógusok nem tudnak

129 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat munkatársával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

130 A személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998 (IV.30.) NM rendelet. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800015.NM.

131 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat munkatársával. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. október.

132 ERRC interjú roma családokkal. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Baranya megye, Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. október-november.

133 ERRC interjú egy gyermekvédelmi szakemberrel. Baranya megye, Magyarország, 2010. november.

134 ERRC interjú egy roma édesanyával. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. szeptember.

135 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával, Győr-Moson-Sopron megyében és egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával Baranya megyében, Magyarország, 2010. október-november.

hátrányos helyzetű gyerekekkel hatékony munkát folytatni.¹³⁶ Ugyanakkor az iskolai gyermekvédelmi felelősök és a lakás- vagy gyermekotthonban dolgozó szakemberek elmondása szerint viszont a gyermekjóléti szolgálatok családgondozói nem mindig reagálnak az általuk adott jelzésekre vagy nem működnek együtt velük kellőképpen.¹³⁷

A kutatás során megkeresett gyermekvédelmi szakemberek azt is elmondták, hogy nem kapnak sem antidiszkriminációs sem pedig más, például multikulturális képzést, ami segíthetné őket abban, hogy jobban megértsék a roma családokat. Egy családgondozó elmondása szerint nem állnak a szakemberek számára megfelelő forrásanyagok rendelkezésre ebben a témában.¹³⁸

7.4 A roma gyermekek gondozási helyének meghatározása, státusza a gyermekvédelmi szakellátás rendszerén belül és a gyermekvédelmi gondoskodás időtartama

7.4.1 A ROMA GYERMEKEK GONDOZÁSI HELYÉNEK MEGHATÁROZÁSA

Amikor egy gyermeket családjából kiemelnek és a gyermekvédelmi szakellátás rendszerébe kerül, akkor lakásotthonba, vagy nagyobb gyermekotthonba, illetve nevelőszülőhöz vagy örökbefogadó családhoz helyezhetik. A kutatás során megkérdezett alapellátásban és szakellátásban dolgozó szakemberek egyaránt kiemelték, hogy a roma származás semmiféle szerepet nem játszik egy gyermek gondozási helyének meghatározásában, vagyis, hogy egy családiasabb lakásotthonba vagy nagyobb gyermekotthonba, esetleg nevelőszülőhöz kerül-e. A gondozási hely kiválasztását olyan szempontok vezérlik, mint például a testvérek együttes elhelyezése, a gyermek életkora, viselkedése, a vérszerinti szülő és a gyermek kívánsága, a gyermekotthoni és nevelőszülői hálózat területi kiépítettsége, illetve a gyermek egészségi állapota.

A szakemberek együttes véleménye szerint az egyik legfontosabb tényező a gondozási hely mérlegelésekor az a szempont, hogy testvérpárokat ne válasszanak el egymástól. Ugyanakkor rámutattak arra is, hogy nagyobb testvérsorok esetén könnyebb a gyermekotthoni elhelyezés mivel nevelőszülő – a saját gyermekeit is beleértve – négynél több gyermeket nem vállalhat. A szociális munkások és a gyermekvédelem terén aktív civil szervezetek képviselői szerint, mivel a roma családokból gyakran több testvér kerül egyidejűleg a szakellátás rendszerébe, a roma gyermekek a nem-roma gyermekekénél nagyobb eséllyel kerülnek gyermekotthonba, mint nevelőszülőkhöz.¹³⁹ Egy csecsemőotthon igazgatója például elmondta, hogy míg tőlük

¹³⁶ ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával, Budapest VIII. kerület, egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával, Győr-Moson-Sopron megye, egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, és gyermekvédelmi szakemberekkel, Budapest, Magyarország, 2010. szeptember-2011. január.

¹³⁷ ERRC interjú egy középiskolai gyermekvédelmi felelőssel. Budapest, Magyarország, 2010. október.

¹³⁸ ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

¹³⁹ ERRC interjú egy gyermekvédelmi szakemberrel. Budapest, Magyarország, 2010. szeptember.

a testvér nélkül bekerülő gyermekek 95%-a nevelőszülőkhöz kerül, addig a nevelőszülőknél való elhelyezést testvérpárok és főként testvérsorok esetén sokkal nehezebb elérni.¹⁴⁰

A következő fontos szempont, ami a gondozási hely kiválasztását befolyásolja a kutatás során megkeresett szakemberek véleménye szerint, az a gyermekek kora: a fiatalabb gyermekeknek igyekeznek mindig családi jellegű ellátást biztosítani. A tíz év alatti gyermekek zömét általában nevelőszülőkhöz helyezik, az ennél idősebb gyermekeket pedig lakás- vagy gyermekotthonba. Ez esetenként a nevelőszülők igényeit is tükrözi.¹⁴¹ Egy területi gyermekvédelmi szakszolgálat munkatársa szerint az idősebb, 9-10 év fölötti gyermekek esetében „általában inkább a nem-roma gyermekeknek tudunk nevelőszülőket találni.”¹⁴² Arra, hogy egy gyermek lakásotthonba vagy gyermekotthonba kerül-e elhelyezésre, a szakemberek többsége szerint a gyermek etnikai származása semmiféle befolyással nincsen. Egy budapesti gyermekjóléti szolgálat családgondozójának tapasztalata szerint azonban a kisebb, családi jellegű lakásotthonokban nem szívesen látják az idősebb gyermekeket, „főként, ha roma gyermekekről van szó. A 12-14 éves roma gyerekek inkább a nagyobb otthonokba kerülnek.”¹⁴³ A roma gyermekek többsége, a szakemberek szerint, főként viselkedési problémák és iskolai hiányzás miatt tizenéves korban vagy egészen kicsi, három év alatti korban kerül a szakellátás rendszerébe.¹⁴⁴

A megkérdezett szakemberek állítása szerint, a gyermek viselkedése is befolyásolja, hogy milyen gondozási helyre kerülnek. Mivel a tizenévesek körében több a viselkedési probléma, mint a kisebbek között, ezért az idősebb gyermekeket helyezik inkább gyermekotthonba. Egy gyermekjóléti szolgálat munkatársa szerint a nevelőszülők általában nem szívesen vállalnak tizenéves roma fiúkat, akikről feltételezik, hogy viselkedési problémáik vannak. Ezért a tizenéves roma fiúk nagyobb valószínűséggel kerülnek gyermekotthoni ellátásba, mint nem-roma társaik.¹⁴⁵

A Gyvt. rendelkezése szerint az elhelyezéskor figyelembe kell venni, a gyermek vérszerinti szüleinek illetve a gyermeknek a kívánságát is.¹⁴⁶ Győr-Moson-Sopron megyei és budapesti családgondozók tapasztalatai szerint a roma szülők nem kedvelik, ha gyermekük nevelőszülőkhöz kerül, attól tartva, hogy ott a gyermeket „elszeretik”.¹⁴⁷

¹⁴⁰ ERRC interjú egy csecsemőotthon igazgatójával. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

¹⁴¹ ERRC interjú gyermekjóléti szolgálatok családgondozóival. Budapest VII. és XX. kerület, Magyarország, 2010. szeptember.

¹⁴² ERRC interjú egy Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

¹⁴³ ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával. Budapest XV. kerület, Magyarország, 2010. szeptember.

¹⁴⁴ ERRC interjú egy szakértői bizottság munkatársával. Győr-Moson-Sopron megye, és egy gyógypedagógussal, Baranya megye, Magyarország, 2010. november.

¹⁴⁵ ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával. Budapest XV. kerület, Magyarország, 2010. szeptember.

¹⁴⁶ Gyvt. 82. §.

¹⁴⁷ ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával, Győr-Moson-Sopron megyében és egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával Budapesten, VIII. kerület, Magyarország, 2010. szeptember-november.

Mind az alapellátás, mind pedig a szakellátás munkatársai kiemelték, hogy a nevelőszülői és gyermekotthoni hálózat kiépítettségének területi egyenlőtlenségei is hatással vannak arra, hogy milyen gondozási helyre kerülhet egy gyermek. Néhány szakember felhívta a figyelmet arra is, hogy a nevelőszülők hiánya az elhelyezésre váró gyermek származásával is összefüggésben állhat, főként Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben, ahol a roma népesség arányszáma magasabb: „A nevelőszülőnek jelentkezőkről gyakran kiderül, hogy nem felelnek meg a feltételeknek, mert roma gyermeket nem szeretnének vállalni”.¹⁴⁸ A kutatás során az ország szegényebb területein megkeresett gyermekotthonok láthatóan kevésbé jól felszerelték voltak, mint a Győr-Moson-Sopron megyei és budapesti otthonok, és a gyermekeknek – akik nagyobb valószínűséggel voltak roma származásúak – kevesebb iskolán kívüli programlehetősége, kevesebb számítógép-használati lehetősége, illetve korlátozottabb lehetősége volt olyan szabadidős tevékenységekre, amelyek valamilyen tárgyi eszközt igényeltek.¹⁴⁹

A gyermekvédelmi szakemberek tapasztalata szerint a fogyatékkal élő vagy súlyosan beteg gyermekeknek szinte alig van esélye nevelőszülői gondozásba kerülni.¹⁵⁰ Egy területi gyermekvédelmi szakszolgálat munkatársa szerint ez nem feltétlenül a nevelőszülők rosszindulatán vagy kényelmén múlik, hanem sokkal inkább a körülmények és adottságok reális felmérésén, például, hogy mennyire képes egy kórháztól vagy szakszolgálatoktól távol élő nevelőszülő egy beteg gyermeket rendszeresen vizsgálatokra és kezelésekre vinni.¹⁵¹ Mindezek feltehetően nagyobb arányban érintik a szülei szegénysége miatt egészségügyi ártalmaknak jobban kitett roma gyermekeket.¹⁵²

7.4.2 A ROMA GYERMEKEK STÁTUSZA A GYERMEKVÉDELMI SZAKELLÁTÁS RENDSZERÉN BELÜL

A magyar gyermekvédelmi ellátásról készült 2007-es ERRC jelentés egyik legfontosabb észrevétele az volt, hogy a családjuktól elválasztott roma gyermekek többsége ténylegesen hosszútávon gyermekvédelmi gondoskodásban marad anélkül, hogy őket hivatalos úton, bírósági jóváhagyással tartós nevelésbe vették volna.¹⁵³ A legfrissebb adatok és a 2010-es kutatási eredmények azt igazolják, hogy ezen a téren a gyermekvédelem gyakorlatában nem történt változás. A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet előzetes statisztikai adatai szerint 2009-ben 21 515 fiatal részesült szakellátásban (a nevelőszülőknél és gyermekotthonokban elhelyezett, illetve a 18-24 év közti utógondozói ellátásban részesülő fiatalokkal együtt). Közülük 4,4% (945 fő) töltött több mint 17 évet családjától távol szakellátásban,

¹⁴⁸ ERRC interjú egy Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

¹⁴⁹ ERRC interjú egy nevelővel. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. november.

¹⁵⁰ ERRC interjú egy csecsemőotthon igazgatójával Győr-Moson-Sopron megyében és Budapesten, és kerekasztal-beszélgetés szakemberekkel Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, Magyarország, 2010. szeptember-2011. január.

¹⁵¹ ERRC kerekasztal-beszélgetés szakemberekkel. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2011. január.

¹⁵² Revenga, Ana-Ringold, Dena-Tracy, William M 2002. *Poverty and Ethnicity: A Cross-Country Study of Roma Poverty in Central Europe* (Szegénység és etnicitás: Összehasonlító elemzés a roma szegénységről Közép-Európában). World Bank. Washington.

¹⁵³ ERRC, *Fenntartott érdekeltenség*, 55. o.

15,7% (3376 fő) volt 10-17 évig szakellátásban, és 24% (5165 fő) volt 5-10 évig szakellátásban.¹⁵⁴ Ugyanakkor, a 2009-ben szakellátásban részesült 17 145, 18 év alatti gyermek közül 86,6% (15 212 fő) állt átmeneti és mindössze 8% (1414 fő) tartós nevelés alatt.¹⁵⁵ A kutatás során megkeresett szakemberek és otthonigazgatók többsége is alátámasztotta, hogy a gondozásuk alatt álló gyermekek túlnyomó többsége átmeneti nevelt volt.¹⁵⁶

7.4.3 ALACSONY VISSZAGONDOZÁSI ARÁNY

Számos gyermekvédelmi szakember megjegyezte, hogy „amilyen könnyű állami gondozásba kerülni, olyan nehéz onnan kikerülni”.¹⁵⁷ Minden megkérdezett szakember elmondta, hogy a gyermekek szakellátásból való hazakerülési aránya igen alacsony, 10% körül vagy az alatt mozog. Azokban az otthonokban, ahol kisebb volt a roma gyermekek becsült aránya a visszagondozási arányt magasabbra, 10-20% körülire becsülték a nevelők.¹⁵⁸

Az alap- és a szakellátás dolgozói szerint egyaránt a szegénység és a rossz anyagi körülmények magyarázzák a roma gyermekek alacsony hazagondozási arányát. A gyermekjóléti szolgálatok családgondozói elmondták, hogy a hosszú távú szélsőséges szegénység kumulatív hatásai, a szegénység mélysége miatt szinte lehetetlen javítani a családok körülményein.¹⁵⁹ Egy budapesti otthon munkatársa szerint a roma gyermekek tipikusan súlyosabb anyagi problémák következtében kerülnek szakellátásba, mint a nem-roma gyermekek, ezért sokkal kisebb a valószínűsége a hazagondozásnak, mint a nem-roma gyermekek esetében, mivel nagyon nehéz ezeknél a családoknál elérni, hogy olyan szinten javuljanak a körülményeik, hogy megfelelően el tudják látni gyermekeiket.¹⁶⁰ Egy budapesti gyermekjóléti szolgálat családgondozójának tapasztalata szerint a romák elleni diszkrimináció miatt a roma családoknak rosszabbak a foglalkoztatási esélyei és nehezebben találnak lakást, ami megnehezíti, hogy körülményeiken javíthassanak.¹⁶¹

A szociális bérlakások és a gyermekek és családok átmeneti otthonának hiánya szintén gátolja a gyermekek hazagondozását, mivel az érintett családok általában nem képesek magánkézben lévő lakások bérleti díját megfizetni.¹⁶² Gyakori tapasztalat az is, hogy a romákkal kapcsolatos negatív sztereotípiák miatt, a bérbeadó lakástulajdonosok elzárkóznak attól, hogy roma családnak adják

154 A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet előzetes, 2011. április 11-én, e-mail-ben küldött adatai alapján.

155 A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet előzetes, 2011. április 11-én, e-mail-ben küldött adatai alapján.

156 ERRC interjú gyermekotthon-igazgatókkal Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és Budapesten, 2010. október.

157 ERRC interjú egy Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársával, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, egy gyermekotthon igazgatójával, Budapesten és Győr-Moson-Sopron megyében, valamint egy gyermekjóléti szolgálat munkatársával Budapesten, Magyarország, 2010. szeptember-október.

158 ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, egy gyermekjóléti szolgálat munkatársával Budapesten, VIII. kerület, egy gyermekotthoni nevelővel Budapesten, egy gyermekotthon igazgatójával Győr-Moson-Sopron megyében, Magyarország, 2010. október-november.

159 ERRC interjú gyermekjóléti szolgálatok családgondozóival Budapest VII. és XV. kerületében, és Győr-Moson-Sopron megyében, Magyarország, 2010. szeptember-november.

160 ERRC interjú egy gyermekotthoni nevelővel, Budapest, Magyarország, 2010. október.

161 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat munkatársával. Budapest VIII. kerület, Magyarország, 2010. szeptember.

162 ERRC interjú egy gyermekotthon családgondozójával. Budapest, Magyarország, 2010. szeptember.

bérbe lakásukat. Számos, a kutatás során megkeresett vidéken élő roma család számolt be arról, hogy gyermekük hazakerülésének feltételeként szabták meg, hogy házukat megjavíttassák, ugyanakkor ehhez az önkormányzattól semmiféle anyagi támogatást nem kaptak.¹⁶³

A gyermekjóléti szolgálatok családgondozói közül számosan jelezték azt is, hogy kevesebb energiájuk marad azokkal a családokkal foglalkozni, ahonnan kiemelték gyermeket. Néhányan ezt azzal magyarázták, hogy munkájuk kudarcaként élik meg, amikor egy gyermeket elválasztanak a családjától,¹⁶⁴ és emellett nincsen elegendő kapacitása sem a gyermekjóléti szolgálatoknak, hogy a kiemelés után a családokkal foglalkozzanak.¹⁶⁵ Azt is megjegyezték a szociális munkások, hogy igen nehéz a jó munkakapcsolat fenntartása ezekkel a családokkal, mert gyakran a szociális munkást hibáztatják és nem akarnak együttműködni.¹⁶⁶ Ugyanakkor a gyermekekkel való kapcsolattartás és a szociális munkások útmutatásainak követése mellett, az együttműködés az egyik alapfeltétele annak, hogy a gyermekek visszakerülhessenek családjukhoz.¹⁶⁷ A család és a szociális munkás közti rossz viszony hátrányosan befolyásolhatja a szociális munkásnak a családról alkotott véleményét, aki könnyen az agresszivitás jeleként értelmezi a család frusztráltságát. A gyermekvédelmi szakellátás munkatársai is beszéltek arról, hogy a gyermekjóléti szolgálatok családgondozói nem végeznek hatékony munkát a szakellátásban élő gyermekek családjával: „az átmeneti nevelésbe vételi határozat éves felülvizsgálata gyakran csak papírmunkát jelent ... A gyermekjóléti szolgálatok dolgozói úgy gondolják, hogy a gyermek szakellátásba kerülésének pillanatától az ő felelőségük megszűnt.”¹⁶⁸ Számos lakás- és gyermekotthoni nevelő panaszkodott arról, hogy a gyermekjóléti szolgálatok családgondozói nem látogatnak el a gyermekotthonba és hogy az alapellátás és a szakellátás családgondozói közötti együttműködés nem megfelelő.¹⁶⁹

A szociális munkások elvárásai és az érintett családok helyzete közt gyakran áthidalhatatlan a különbség: a feltételeknek a családok jelentős külső segítség nélkül képtelenek eleget tenni. Vannak olyan szociális munkások, akik csak akkor támogatják egy gyermeknek családjába való visszakerülését, ha azt látják, hogy „a szülő ezt valóban akarja, vagyis önmaga keresett munkát, talált is, meg is felelt; lakást keresett, és talált is és azt be is rendezte.”¹⁷⁰ A probléma ilyenfajta megközelítése figyelmen kívül hagyja azt a körülményt, hogy számos roma szülő szeretné, hogy gyermeke visszakerülhessen hozzá, ám a romákat érő diszkrimináció és a kevés

163 ERRC interjú roma családokkal Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Magyarország, 2010. október.

164 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával. Budapest VII. kerület, Magyarország, 2010. szeptember. Ennek a gyermekjóléti szolgálatnak a munkatársai külön munkacsoportot hoztak létre annak érdekében, hogy ezeknek a családoknak hatékonyabb segítséget tudjanak nyújtani.

165 ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. október.

166 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat munkatársával. Budapest XX. kerület, Magyarország, 2010. szeptember.

167 ERRC interjú egy gyermekotthoni nevelővel. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

168 ERRC interjú egy Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

169 ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával. Budapest, Magyarország, 2010. október.

170 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

munkalehetőség miatt nincsen módja munkába állni, sem pedig lakást bérelni, illetve képtelen egy lakás bérleti díját megfizetni. A szociális munkások gyakran saját személyes értékrendjük alapján mérlegelnek munkájuk során. Ez negatívan befolyásolhatja a szociális munkások véleményét a család gyermeknevelési alkalmasságáról:

Amikor a gyerekek hétvége hazamennek, a szülők lerombolják, amit mi fölépítettünk hétközben. Mi megtanítjuk a gyerekeknek, hogy rendszeresen fürödjenek, fogat mossanak, rendben tartásák a ruháikat, szépen terített asztalnál egyenek. Otthon az is jó, ha a lábasból esznek, és amikor visszajönnek, azt gondolják, hogy ez így van jól, mert otthon is így csinálják, mert a szülő az első... Amikor a gyerekek otthonról visszajönnek, kezdetünk mindent előlről [...] a család nem tartja be a gyerek diétáját, nem viszi el őt táncórára, ez egy... teljesen nihilista környezet.¹⁷¹

Volt olyan szociális munkás is, aki bírálta a kollégái körében uralkodó „rendszabályozó” attitűdöt: „Sajnos a gyermekjóléti szolgálatok gyakran a hatóság kezeként működnek, arra használják őket, hogy a többségi társadalom elvárásait betartassák a családokkal. [...] És sok szociális munkás a saját értékrendje szerint ítéli meg a családokat. Holott mi a főiskolán azt tanultuk, hogy ne a saját mértékünk szerint ítéljünk, hanem azt nézzük, hogy milyen fejlődést ért el a család önmagához képest.”¹⁷²

A gyermekvédelmi szakellátás munkatársainak megfigyelése szerint a nevelőszülők nem mindig fogadják szívesen a nevelésük alatt álló gyermekek szüleinek látogatását. Ez főként nem-roma nevelőszülők és roma vérszerinti szülők esetében fordul elő. Ez hátráltathatja a gyermek szüleihez való visszakerülésének esélyeit.¹⁷³ Számos roma szülő számolt be arról, hogy gyermekeik nevelőszülei nem együttműködőek.¹⁷⁴ Volt olyan család is, aki elmondta, hogy a nevelőszülők véleménye miatt döntött úgy a gyámhivatal, hogy nem kaphatják vissza 18 hónapos kisgyermeküket.¹⁷⁵

A kutatás azt támasztja alá, hogy minél hosszabb időt tölt el egy roma gyermek a szakellátás rendszerében, annál kisebb az esélye annak, hogy családjához valaha is visszakerül. Egy szociális munkás szerint, vannak olyan családok is, akik egy idő után belenyugszanak abba, hogy gyermekeik állami gondoskodásban nevelkednek, és úgy gondolják, hogy ezzel valamivel könnyebbé válik a megélhetésük.¹⁷⁶ Ha egy gyermeket távol helyeznek el családjától, az is megtörténhet, hogy a szülők nem képesek tartani vele a kapcsolatot.¹⁷⁷ Egy fiatal házaspár, akinek újszülött gyermekét

171 ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával. Budapest, Magyarország, 2010. október.

172 ERRC interjú egy szociális munkással. Budapest VIII. kerület, Magyarország, 2010. szeptember

173 ERRC interjú egy Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

174 ERRC interjú roma családokkal. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Magyarország, 2010. október.

175 ERRC interjú egy roma családdal. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

176 ERRC interjú egy szociális munkással. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

177 ERRC interjú gyermekjóléti szolgálatok családgyógyozóival Budapesten (XV. kerület), és Győr-Moson-Sopron megyében, Magyarország, 2010. szeptember-november.

kórházi kezelés alatt váratlanul vették állami gondoskodásba, nem volt képes a látogatáshoz szükséges utazási költséget előteremteni.¹⁷⁸ A megkeresett otthonokban élő gyermekek közül többen említették, hogy szívesen visszakérülnének szüleikhez. Egy közel egy éve otthonban élő 16 éves gyermek megfogalmazása szerint: „itt kényelmesebb, de mégis inkább hazamennék.”¹⁷⁹

A roma szülőknek az is nehézségeket okozhat, hogy jogukat érvényesítsék a gyermekvédelem rendszerében. A gyámhivatalok munkatársai szerint alig adnak be roma szülők fellebbezést, és a kevés ilyen esetben is, általában az elsőfokú döntést megerősítő másodfokú határozat születik.¹⁸⁰

178 ERRC interjú egy roma családdal. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. november. Korábban, mivel nem tudták fedezni a buszjegyköltséget sem, a család 1-2 órát gyalogolt, hogy a kórházba eljusson, majd ugyanennyi időt vissza.

179 ERRC interjú egy gyermekotthonban élő roma gyermekkel. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. november.

180 ERRC interjú egy gyámhivatal munkatársával. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november. A gyámhivatal munkatársa szerint átlagosan 2-3 évente adnak be fellebbezést.

8 Az etnikai identitás kérdése az örökbefogadás folyamatában

A Gyvt. 7. paragrafusának 2. bekezdése szerint a családjától bármilyen okból elválasztott gyermeknek „joga van – örökbefogadó családban vagy más, családot pótló ellátás formájában – a szülői vagy más hozzátartozói gondoskodást helyettesítő védelemhez.” Különös jelentőséggel bír a 7. paragrafus 3. bekezdése, amely kimondja, hogy „a gyermek helyettesítő védelme során tiszteletben kell tartani lelkiismereti és vallásszabadságát, továbbá figyelemmel kell lenni nemzetiségi, etnikai és kulturális hovatartozására.” A családi legendárium módszerét azzal a céllal dolgozták ki, hogy segítsék az etnikai identitástudat kialakulását és általában a családjától elválasztott gyermek identitásfejlődését. Az erre vonatkozó képzési módszertant 2010-ben akkreditálták.¹⁸¹

A Gyvt. nem hatalmazza fel a gyermekvédelmi dolgozókat az etnikai hovatartozásra vonatkozó adatok kezelésére az örökbefogadási folyamat során, ami azt jelenti, hogy a potenciális örökbefogadók hivatalosan nem tudhatják az örökbefogadható gyermek etnikai származását. A szociális munkások tapasztalata szerint azonban a gyakorlatban a szakellátás dolgozóitól informálisan megkapják az örökbefogadásra várók az örökbefogadható gyermek etnikai hovatartozására vonatkozó információt. Számos szakember említette, hogy nehezebb a roma gyermekeknek örökbefogadó családot találni,¹⁸² és hogy a sötétebb bőrszín csökkenti az örökbefogadás valószínűségét.¹⁸³ Néhány szakember véleménye szerint viszont, azért is ritkább a roma gyermekek örökbefogadása, mert általában a tágabb család körében találnak olyan személyt, aki vállalja a gyermek felnevelését.¹⁸⁴

A kutatás során megkeresett szakemberek szerint hiányoznak az olyan programok, amelyek az örökbefogadó családokat az örökbefogadás utáni időszakban támogatnák, és az örökbefogadó családok nem tudják, hová fordulhatnak, ha sajátos nevelési kérdéseikben vagy az örökbefogadott gyermekkel kapcsolatban segítségre lenne szükségük.¹⁸⁵

181 ERRC interjú a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet munkatársával. Budapest, Magyarország, 2010. október.

182 ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával. Budapest, Magyarország, 2010. szeptember.

183 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával. Budapest VIII. kerület, Magyarország, 2010. szeptember.

184 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával. Budapest VIII. kerület, Magyarország, 2010. szeptember.

185 ERRC által szervezett kerekasztal-beszélgetés Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, Magyarország, 2011. január.

9 A gyermekvédelmi szakellátásban élő roma gyermekek és fogyatékoság

A kutatás során megkeresett otthonokban a fogyatékkal élő gyermekek többsége roma származású volt. A gyermekvédelmi szakellátás háromféle ellátási igényű gyermeket különböztet meg: 1. speciális, 2. különleges, és 3. normális. A speciális ellátási igényű kategóriába a súlyos pszichés tüneteket mutató, a disszociális tüneteket mutató és a pszichoaktív szerekekkel küzdő gyermekek tartoznak. Különleges ellátási igényűnek minősülnek a tartós betegségben szenvedő, a testileg vagy értelmileg fogyatékos gyermekek valamint a három éven aluli gyermekek.¹⁸⁶ A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet 2009. évi előzetes statisztikai adatai szerint a 21 515 szakellátásban részesülő gyermek közül 6401 fő (29,75%) minősült különleges ellátási igényűnek és 546 fő (2,54%) minősült speciális ellátási igényűnek, 3187 fő (a szakellátásban részesülők 14,81%-a, illetve a különleges ellátási igényűnek minősülők 49,79%-a) minősült értelmi fogyatékosnak.¹⁸⁷

Öt gyermekotthon vezetője adott a gondozásuk alatt álló különleges ellátási igényűnek minősülő gyermekekről adatokat. Több családgondozó kiemelte a roma gyermekek magas arányát az értelmi fogyatékoság miatt különleges ellátási igényűnek minősített gyermekek között. A négy olyan otthonból, ahol a fogyatékos és a roma gyermekek arányáról is adtak adatokat, három otthonban minden értelmi fogyatékosnak minősülő gyermek romának vallotta magát illetve romának ítélte őt a nevelő.¹⁸⁸ A negyedik gyermekotthonban pedig a gondozásuk alatt álló fogyatékosá minősített gyermekek 90%-át becsülték roma származásúnak.¹⁸⁹

A roma gyermekek magas aránya az értelmi fogyatékosá minősített gyermekek közt egyértelmű kapcsolatban áll a roma gyermekek magas arányával az általános iskolákban értelmi fogyatékosá minősített gyermekek közt (ld. 5. fejezet). A megkeresett otthonok vezetőinek többsége nem nyilatkozott arról, hogy az értelmi fogyatékosnak minősített gyermekek valóban fogyatékosok voltak-e. A legtöbben a szakértői bizottság hozzáértése, szakértelme és objektivitása mellett foglaltak állást, arra hivatkozva, hogy ezeket a döntéseket „nagyon jó és nagyon megbízható tesztek” eredményeire alapozzák.¹⁹⁰ Két otthonigazgató tett említést roma gyermekek téves döntésen alapuló értelmi fogyatékosá minősítéséről.¹⁹¹ Az egyik esetben annak ellenére, hogy a gyermeket normálisnak mérték egy újramérésen, a szakértői bizottság úgy döntött, hogy meghagyják az értelmi fogyatékos kategóriában, mert a normál tantervű iskolában nem bírná behozni a lemaradását.¹⁹²

¹⁸⁶ Gyvt, 53 § és 58 §.

¹⁸⁷ A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet előzetes, 2011. április 11-én, e-mail-ben küldött adatai alapján.

¹⁸⁸ ERRC interjú egy nevelővel Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, egy gyermekotthon igazgatójával Budapesten, és egy gyermekotthonban dolgozó gyógypedagógussal Baranya megyében, Magyarország, 2010. október-november.

¹⁸⁹ ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

¹⁹⁰ ERRC interjú egy gyermekotthonban dolgozó gyógypedagógussal. Budapest, Magyarország, 2010. október.

¹⁹¹ ERRC interjú egy gyermekotthon pszichológusával és egy gyermekotthon igazgatójával. Budapest, Magyarország, 2010. október.

¹⁹² ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával. Budapest, Magyarország, 2010. október.

Egy lakásotthon-vezető azt is elmondta, hogy a gyermekek értelmi képességét mérő vizsgálatokon nem szokott jelen lenni, mivel nem ő a gyermekek gyámja,¹⁹³ majd hozzátette, hogy a gondozása alatt álló három fogyatékos minősített gyermek közül kettő nem látzik annak. Számos értelmi fogyatékos minősített roma gyermek nyilatkozott arról, hogy a speciális tantervű iskolát túl könnyűnek¹⁹⁴ illetve egy esetben továbbtanulásban korlátozónak találta. Egy gyermekotthonban élő roma lány elmondta, hogy a speciális iskola elvégzése után kizárólag szabás-varrást tanulhatott, ami elmondása szerint nem neki való: „Én nem tudok egy helyben ülni, hanem mindig mozogni akarok,” mondta, miközben megmutatott egy csokor, atlétikai versenyen nyert érmet.¹⁹⁵

¹⁹³ ERRC interjú egy lakásotthon-vezetővel. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

¹⁹⁴ ERRC interjú gyermekotthonban élő roma gyermekekkel Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Magyarország, 2010. október-november.

¹⁹⁵ ERRC interjú egy gyermekotthonban élő roma gyermekkel. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

10 Hátrányos megkülönböztetés és szegregáció

Gyermekevédelemmel foglalkozó szakértők állítása szerint a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek nem előítéletesebbek, mint az átlag magyar állampolgár, érvelésük szerint éppen ellenkezőleg: kevésbé előítéletesek, „egyébként nem ezt a szakmát választanák, ahol számíthatnak arra, hogy a roma és hátrányos helyzetű kliensek felülreprezentáltak”.¹⁹⁶ A gyermekvédelmi dolgozókkal folytatott interjúk széles skálán mozogtak: egyesek tisztában voltak a diszkrimináció negatív hatásaival, azzal, hogy a többségi társadalomnak milyen szerepe van sok roma család kiszolgáltatott helyzetének kialakulásában, de voltak olyanok is, akik a „roma szubkultúrát” vagy „roma kultúrát”, „a romák gondolkodását, hozzáállását és szokásait” okolták amiatt, hogy roma gyermekek veszélyeztetett helyzetbe, esetleg állami gondoskodásba kerülnek.¹⁹⁷ Néhány gyermekvédelmi szakember, aki a roma kultúrát is felelőssé tette a roma családok kiszolgáltatott helyzetéért, elismerte, hogy a romaellenesség megnehezíti a romák helyzetét és azt, hogy javítsanak helyzetükön, de úgy gondolták, hogy a romák tudnának változtatni a sorsukon, ha akarnának. Néhány gyermekvédelemben dolgozó erősen előítéletes megjegyzéseket is tett az interjúkon.

A megkérdezett roma családok nem számoltak be olyan személyes tapasztalatról, amelynek során kifejezetten gyermekvédelmi szakember nyíltan romaellenes megjegyzést tett volna, ugyanakkor elmondták, hogy a gyermekvédelemmel kapcsolatba kerülő egyéb szereplő, például polgármester vagy iskolai alkalmazottak (tanárok, gyermekvédelmi felelős) részéről tapasztaltak ilyet. Ahogy egy édesapa elmondta: „A polgármester gonosz ember, azt mondja, hogy minket ki kéne irtani. Idejön, habzik a szája, és azzal fenyeget, hogy elviszi a gyerekeket, ha nem oltatjuk be a kutyát.”¹⁹⁸ Egy vidéki városban az iskolai gyermekvédelmi felelősről egyes családok szintén azt állították, hogy nyíltan romaellenes kijelentéseket tesz, egy kis faluban pedig a gyermekvédelmi felelős „ellenséges” hozzáállásáról számoltak be családok.¹⁹⁹

A roma családok ugyanakkor tapasztaltak barátságtalan vagy lenéző magatartást szociális munkások részéről is. Az egyik romatelepen arról panaszkodtak a családok, hogy nem lehetnek be a gyermekjóléti szolgálat irodájába, hanem a folyosón, „mások füle hallatára” kell beszámolniuk személyes ügyeikről.²⁰⁰ Az egyik édesanya így írta le a gyermekjóléti szolgálat munkáját: „Csak azért jönnek ide, hogy megnézzék, hogy mi hogy van, miért nem ment a lányom iskolába, vagy megnézzék a körülményeket. Megnézik, mit főztem, bejönnek, felemeli a fedőt a lábasról, belenéz... de nem kérdezi meg.”²⁰¹ Az egyik faluban arról számoltak be a

196 ERRC interjú egy gyermekvédelmi szakemberrel. Budapest, Magyarország, 2010. szeptember.

197 ERRC interjú egy budapesti gyermekotthon igazgatójával és egy szociális munkással a gyermekjóléti szolgálatól. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. szeptember-október.

198 ERRC interjú egy roma családdal. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

199 ERRC interjú roma családokkal. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. október és november.

200 ERRC interjú két roma családdal. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

201 ERRC interjú egy roma édesanyával. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. november.

helyi romák, hogy a szociális munkás már nem jár ki hozzájuk, mert valószínűleg „figyelmeztették a főnökei, mert az nagyon rendes volt, mindig segítette a romákat, elmondta, hogy mit igényelhetünk, mi jár nekünk. De biztos figyelmeztették, mert aki túl sokat segít a romáknak, az nem marad sokáig.”²⁰² A gyermekek kiemelésével való fenyegetés visszatérő „eszköz”-nek tűnt a polgármester, az iskolai dolgozók és a gyermekjóléti szolgálat munkatársai részéről, hogy néhány roma családot változásra bírjanak.²⁰³

Egy gyermekotthon-igazgató elmondása szerint kevés gyermekvédelmi szakember gondolja úgy, hogy a roma családok részéről megmutatókozó bizalmatlanság és együttműködés hiánya az újra és újra megtapasztalt hátrányos megkülönböztetés és peremre szorítottság tapasztalatából táplálkozik.²⁰⁴ Ezt a meglátást a gyermekvédelmi dolgozók gondolkodásáról a kutatás során készített interjúk is alátámasztják. Ez egyértelműen kihat a roma családok és gyermekvédelmi dolgozók közötti kapcsolatra, a roma gyermekek helyzetét pedig negatívan érinti, hiszen a gyermekjóléti szolgálat gondozói, valamint a gyámhivatal munkatársai akkor adnak pozitív véleményt egy családról, ha az együttműködik a gyermekvédelmi dolgozókkal. Ahogyan egy gyermekjóléti szolgálat munkatársa kifejtette: „Egyszerűen nem tetszik a pofájuk... mert a hivatali dolgozók nem szeretik, ha kiabálnak velük, ha agresszívan viselkednek velük, ami pedig megtörténhet”, fűzte hozzá a családgondozó, „mert a romák meg hajlamosak a rendszer minden szereplőjét egy ellenséges hatóságnak tekinteni.”²⁰⁵

Néhány gyermekvédelmi dolgozó hajlamos a saját normáit megtenni mércéül, amikor a gondozott családot értékeli, ahelyett, hogy az érintett család értékrendjét és gyakorlatát venné alapul, amelyet azonban sokan „az általánosan elfogadott kulturális normákkal” szembenállónak tekintenek.²⁰⁶ A roma családok szokásait sokszor leértékelik a családgondozók, és úgy gondolják, hogy a roma családoknak alkalmazkodniuk kellene a többségi társadalom normáihoz: „A kötelesség oldalán nagy a lemaradás. [...] Addig nem kéne az integrációt forszírozni, amíg a fehér társadalom el nem fogadja őket. Előbb fel kell fejleszteni őket, főleg vidéken, a cigánytelepen... abban a koszban és mocsokban, ami ott van... Meg kéne tanítani a higiénéit, a takarítást, a mosást, a kisgyermeket elindítani az iskolába.”²⁰⁷

A gyermekotthonban élő roma gyermekek hátrányos megkülönböztetést szenvedhetnek el egyrészt etnikai hovatartozásukból kifolyólag, másrészt azért, mert nem családban, hanem otthonban élnek – ez utóbbi természetesen a gyermekotthonban élő nem-roma gyerekeket is érinti. A kutatás során megkérdeztük a magukat romának valló gyermekeket, hogy előfordult-e már, hogy származásuk miatt bántották, megsértették őket vagy rosszul

202 ERRC interjú két roma családdal. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

203 ERRC interjú roma családokkal. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Győr-Moson-Sopron megye és Baranya megye, Magyarország, 2010. október-november.

204 ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

205 ERRC interjú egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával. Budapest, VIII. kerület, Magyarország, 2010. szeptember.

206 ERRC interjú egy gyermekotthonban dolgozó gyógypedagógussal. Baranya megye, Magyarország, 2010. november.

207 ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával. Budapest, Magyarország, 2010. október.

bántak velük. Egy roma gyermek, aki olyan otthonban él, ahol nagyon kevés roma gyermek van, elmondta, hogy előfordult már, hogy társai bántották etnikai hovatartozása miatt: „Vannak romaellenes megjegyzések meg kötekedések emiatt” – mondta. Nevelőknek vagy más felnőtteknek nem szólt erről.²⁰⁸ A kutatás során megszólaltatott gyermekotthonban élő nem-roma gyermekek kivétel nélkül negatív megjegyzéseket tettek a romákról, kezdve attól, hogy: „Én örülök, hogy nem vagyok az!”, vagy „Ugyanolyanok, mint mi, csak egy kicsit rosszabbak – szeretnek lopkodni”, odáig, hogy: „Az *igaz* cigányok rossz emberek.”²⁰⁹

A gyermekotthonokban élő roma gyermekek ugyanúgy szembesülnek az etnikai alapon szegregált oktatással, mint családban élő társaik: a „cigányiskola”, ahova többnyire csak roma gyerekek járnak, sokszor állagában is elhanyagolt valamint az oktatás színvonala is alacsony. Győr-Moson-Sopron megyében például egy gyermekotthonban élő roma lányt kiközösítettek a társai az „elit” iskolában, és ezért őt a nevelők a város „cigányiskolájába” írták át, ahol befogadták a lányt.²¹⁰ A legtöbb roma gyermek, akikkel beszélünk az otthonokban, arról számolt be, hogy az otthonon kívül bántották, vagy csúfolták már etnikai hovatartozása miatt, és ez általában az iskolában történt.²¹¹ Ugyanakkor nagyon kevesük jelentette ezt a gyámjának vagy az otthon igazgatójának. Ha ez mégis megtörtént, a gyerekek vagy a nevelő elmondása szerint néhány esetben javult a helyzet, miután a gyám vagy az otthon vezetője bement az iskolába és beszélt az igazgatóval vagy tanárral.²¹² Más esetben a gyerekek azt nyilatkozták, hogy a helyzet nem változott, hiába kértek segítséget.²¹³ Ugyanakkor a legtöbb roma gyermek, aki átélte ilyesmit, azt mondta, hogy nem szólt senkinek az esetről és a gyámja sem tud róla.²¹⁴

A gyermekotthonokban megkérdezett nevelők megerősítették, hogy a gondjukra bízott gyermekeket a tanárok, vagy a társaik, vagy mindkét fél gyakran hátrányosan megkülönbözteti az iskolában.²¹⁵ Elhangzott, hogy a tanárok megjegyzéseket tesznek az otthonban élő gyermekekre, hogy „az állam tartja el őket”.²¹⁶ Egy gyermek elmondta, hogy egyik tanáruk „élősködőknek” nevezte őket, mert gyermekotthonban élnek, míg jelen tanulmány egyik kutatója szemtanúja volt egy gyermekotthonban kipattant konfliktusnak egy otthonban élő roma

208 ERRC interjú egy roma gyermekkel egy gyermekotthonban. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

209 ERRC interjú nem-roma gyermekekkel gyermekotthonokban. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. október-november.

210 ERRC interjú nevelőkkel egy gyermekotthonban. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

211 ERRC interjú roma gyermekekkel gyermekotthonokban. Budapest, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Baranya megye, Magyarország, 2010. szeptember-november.

212 ERRC interjú egy lakásotthon-vezetővel. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

213 ERRC interjú roma gyermekekkel gyermekotthonokban. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Baranya megye és Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. október-november.

214 ERRC interjú roma gyermekekkel gyermekotthonokban. Budapest, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Baranya megye, Magyarország, 2010. október-november.

215 ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, nevelőkkel egy gyermekotthonban, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, és egy nevelővel egy gyermekotthonban Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. október-november.

216 ERRC interjú egy gyermekkel egy gyermekotthonban. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. november.

gyermek és két nevelő között, amelynek során az egyik nevelő a következőt kiabálta a gyermeknek: „Élősködők! Mindenük megvan, de semmi sem elég nekik!”²¹⁷ Volt olyan megkérdőjeztet gyermek, aki elítélte az iskolában, hogy gyermekotthonban él. A nevelők azt is elmondták, hogy vannak iskolák, amelyek válogatnak a gyermekek között, és amikor tudomásukra jut, hogy egy gyermek gyermekotthonban él, akkor elutasítják helyhiány indokával, holott a korábbi telefonos érdeklődés után behívták őket az iskolába beiratkozni.²¹⁸ Ugyanezen nevelők elmondása szerint „a tanárok automatikusan azt gondolják, hogy minden gyermekotthonban élő gyerek roma”,²¹⁹ vagyis a gyermekotthonban élő gyerekekkel szembeni előítélet összefonódik a romákkal kapcsolatos negatív sztereotípiákkal.

Egyes otthonok – interjúalanyok elmondása szerint – „gyűjtőotthonok” lettek, azaz minden olyan gyermek, aki „nehéz eset”, ezekbe az otthonokba kerül, mert a többi otthon nem vállalja fel őket. Interjúalanyok elmondása szerint az elhelyezési értekezlet előtt jelzi egy otthon, ha nem vállal föl egy gyermeket.²²⁰ A „gyűjtőotthonok” között, amelyekbe eljutottunk a kutatás folyamán, voltak olyanok, ahol szinte kizárólag roma gyermekek éltek, de olyanok is voltak, ahol összehasonlításban alacsony volt a roma gyermekek aránya. A kutatóknak feltűnt, hogy a nevelők által az otthonokban becsült roma arányok jelentősen eltértek egymástól egy megyén belül. A legjobban felszerelt otthonokban általában nagyon alacsony volt a roma gyermekek aránya.

217 ERRC interjú roma gyermekekkel gyermekotthonokban. Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Baranya megye, Magyarország, 2010. november. Az „élősködők” megbélyegzés, elsősorban a romákra értve, egy szélsőjobboldali párt szóhasználatában vált gyakorivá és egy 2010-es, szélsőjobboldali választási kampányplakát is erre a szóra építette üzenetét.

218 ERRC interjú egy gyermekotthon vezetőjével és egy nevelővel. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

219 ERRC interjú egy gyermekotthon vezetőjével és egy nevelővel. Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. november.

220 ERRC interjú két budapesti gyermekotthon-vezetővel. Budapest, Magyarország, 2010. október.

11 Pozitív etnikai identitás kialakítása és a roma-ellenes hátrányos megkülönböztetés ellensúlyozása

Az identitással és kötődéssel kapcsolatos belső küzdelmet, amelyet sok állami gondoskodásban felnövő roma gyermek átél, tovább nehezítik a romákkal kapcsolatos negatív sztereotípiák, amelyeket gyakran hallanak a roma gyerekek társaiktól, esetenként nevelőiktől, tanáraiktól és általában szűkebb és tágabb környezetüktől. Számos nem-roma gyermek, akikkel interjúút készítettünk a gyermekotthonokban, hangot adott a romákkal kapcsolatos negatív érzéseinek.²²¹ Mellettük azonban előfordult az is, hogy maguk a roma gyermekek mondtak negatív véleményt a romákról, például: „a romák veszélyesebbek és bűnözőbbek, mint a nem-romák” vagy „a romák nem törődnek semmivel.”²²² A roma kultúra pozitív jellegzetességeként a roma gyerekek említették a zenét, a táncot, és a család szeretetét.²²³ Nevelők elmondása szerint, előfordul, hogy gyermekotthonban élő roma gyerekek és az otthonból kikerülő fiatal roma felnőttek távolságot tartanak a roma közösségtől, különösen a szegény és munkanélküli romáktól.²²⁴

A legtöbb meglátogatott gyermekotthon nem szervezett olyan programokat, amelyek a pozitív roma identitás kialakulását, épülését segítették volna, vagy a romákkal kapcsolatos pozitív képet erősítették volna. A 24 felkeresett otthonból mindössze négy volt, ahol arról tájékoztattak minket, hogy roma napokat szerveznek, vagy roma nyelv- és tánc tanulási lehetőséget biztosítanak a gyerekeknek a helyi iskolán keresztül, illetve egy otthonba híres roma művészeket hívnak meg, hogy a gyerekekkel találkozzanak, beszélgessenek.²²⁵ Ugyanakkor az általános vélemény az otthonokban az volt, hogy „az, hogy valaki roma, az nem számít nálunk, nálunk minden gyermek egyenlő.”²²⁶ Mindössze kettő otthonigazgató számolt be arról, hogy informálisan szokott beszélni roma gyerekekkel a romákat érő diszkriminációról és az ebből adódó nehézségekről.²²⁷ A többi otthonigazgató nem tett említést olyan programról, amely a romák elleni előítéletek csökkentését célozná meg, és nem említették, hogy tudatosan beszélgetnének ilyen témákról az ott élő gyerekekkel.

A legtöbb roma gyermek, akikkel beszéltünk a kutatás folyamán, azt mondta, hogy szívesen szeretne több ismeretet a roma kultúráról. Azon otthonokban, ahol nem voltak roma kultúrával

221 ERRC interjú nem-roma gyermekekkel gyermekotthonokban. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. október-november.

222 ERRC interjú roma gyermekekkel egy gyermekotthonban. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország, 2010. november.

223 ERRC interjú roma gyermekekkel egy gyermekotthonban. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

224 ERRC interjú nevelőkkel gyermekotthonokban. Budapest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

225 ERRC interjú gyermekotthonok vezetőivel. Budapest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

226 ERRC interjú egy gyermekotthon nevelőivel, Győr-Moson-Sopron megye, és a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársával, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október-november.

227 ERRC interjú gyermekotthon-vezetőkkel Budapest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

POZITÍV ETNIKAI IDENTITÁS KIALAKÍTÁSA ÉS A ROMA-ELLENES HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS ELLENSÜLYOZÁSA

kapcsolatos programok, a nevelők nem tudtak erről az érdeklődésről, és nekünk azt mondták, hogy az ő otthonukban a gyerekeket nem érdekli a roma kultúra, vagy azért, mert kiskorukban kerültek az otthonba, vagy mert eltávolodtak attól a közegetől, ahonnan származnak.²²⁸

Egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei gyermekotthon jó példával jár elől a pozitív roma identitás megerősítésében. Ezen gyermekotthon igazgatója már hosszú évek óta kutatja a gyermekotthonokban élő roma gyermekek identitásfejlődését és nagy hangsúlyt fektet a roma identitást megerősítő programokra. A gyermekotthonba roma aktivistákat, művészeket, közéleti szereplőket hív meg, akikkel elbeszélgethetnek a gyermekek, valamint olyan programokat szervez, amelyek erősítik a romákról alkotott pozitív képet.²²⁹

A kutatás során a pozitív identitásfejlődés szempontjából szintén jó példának mutatkozott a nemrégiben kidolgozott, akkreditált képzéssel elsajátítható családi legendárium és családtörténet vezetésének módszere. A családi legendárium vezetése elősegíti az állami gondoskodásban felnövő roma és nem-roma gyermek személyiségfejlődését, azt, hogy a gyermek elfogadja származását és azt a tényt, hogy állami gondoskodásban nő fel. A családi legendáriumot az erre képzett szakember vezeti a gyermekotthonban élő gyermek életéről (a gyermek bevonásával) abból a célból, hogy a gyermeket közelebb vigye származási családjához és elősegítse a származási család jobb megértését. A családi legendárium leírja az állami gondoskodásba kerülés körülményeit is, és a gyermek életének állami gondoskodás előtti időszakáról fellelhető információkat, többek között fényképeket is tartalmaz. A cél az, hogy a gyermekben pozitív kép alakuljon ki saját múltjáról, élettörténetéről, valamint hogy a származási családot közelebb vigye a gyermekhez.²³⁰

A lovári vagy beás nyelvet beszélő roma dolgozók hiánya szintén akadályozhatja a gyermekotthonban élő roma gyermekek pozitív identitásának kialakulását, és akadály lehet a gyermekkel való kommunikációnak is.²³¹ A 24 gyermekotthonban, ahová ellátogattunk, mindössze 4 roma szakember dolgozott. Az interjúban megszólaló szakemberek közül többen kifejtették, hogy nagyon kevés roma jelentkező van a meghirdetett állásokra²³² és hogy sok roma szakember azért hagyta ott a pályát, mert nem tudta elfogadni, hogy kevés az eredmény.²³³

228 ERRC interjú nevelőkkel egy gyermekotthonban. Győr-Moson-Sopron megye, és egy gyógypedagógussal egy gyermekotthonban Baranya megye, Magyarország, 2010. november.

229 ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

230 ERRC interjú a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet egyik munkatársával. Budapest, Magyarország, 2010. október.

231 Egy befogadó otthon igazgatója elmondta, hogy hozzájuk került egy gyermek, aki csak lovári nyelven beszélt és a takarítónő volt az egyetlen, akivel kezdetben beszélni tudott. Mindaddig, amíg a takarítónő észre nem vette, hogy a gyermek beszél lovári nyelven, azt hitték, hogy a gyermek nem tud beszélni. ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával. Budapest, Magyarország, 2010. szeptember.

232 ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával, Budapest; és a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársával, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország, 2010. október.

233 ERRC interjú egy gyermekotthon igazgatójával, Győr-Moson-Sopron megye, egy Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársával, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, egy gyermekjóléti szolgálat családgondozójával, Budapest VIII. kerület, és gyermekjóléti szolgálat családgondozójával, Győr-Moson-Sopron megye, Magyarország, 2010. szeptember-november.

12 Konklúzió

Az ERRC által 2010-ben végzett kutatás nagymértékben megerősíti a korábbi kutatási eredményeket a roma gyermekek felülreprezentáltságát illetően a magyarországi gyermekvédelmi rendszerben. Figyelembe véve a hazai gyermeknépességen belüli arányukat, a roma gyermekek továbbra is felülreprezentáltak az állami gondoskodás rendszerében: 65,9%-a gyerekeknek a meglátogatott otthonokban roma származású volt.

A roma gyermekek felülreprezentáltsága a szakellátásban elsősorban arra vezethető vissza, hogy nagyon sok roma gyermeket emelnek ki a családjukból anyagi okok miatt, annak ellenére, hogy a törvény tiltja, hogy kizárólag anyagi okok miatt válasszanak el egy gyermeket a családjától. Ennek ellenére, az anyagi okok miatt kiemelt gyermekek száma, az interjúk alapján elmondható, a gazdasági válság következtében növekszik. Az iskolai hiányzásokból adódik a legtöbb jelzés a gyermekjóléti szolgálat felé, amely a roma családok nyomon követéséhez vezet. Az iskolai hiányzás jelentős ok a roma gyermekek családból való kiemelésében. Az, hogy sokan úgy látják, hogy a romák életmódja és szokásai eltérnek a többségi normától, valamint a gyermekvédelemben dolgozók körében is élő negatív sztereotípiák szintén növelik a valószínűségét annak, hogy roma gyermekek állami gondozásba kerülnek. Mindemellet az alapellátásban kevés a szociális munkás szakember, akik segíteni tudnának a családoknak, ha egy gyermek veszélyeztetett helyzetbe kerül, továbbá hiányoznak a megelőző programok és szolgáltatások. Többen megjegyzték, hogy a preventív programok finanszírozása elégtelen, amelynek elsősorban a vidéki régiók és szegény városnegyedek a kárvallottjai, ahol többnyire a romák élnek. A szegénység és marginalizáció kumulatív hatásai áthághatatlan akadályokat gördítenek annak útjába, hogy a roma gyermekek a szakellátásból visszakerüljenek a családjukhoz.

Ezen túlmenően, az etnikai hovatartozásnak szerepe van abban, hogy hová helyezik el a gyermeket. Akármilyen is legyen a meghatározó tényező, a testvérek száma, életkor, magatartás, egy elhelyezési forma elérhetősége vagy el nem érhetősége, a roma gyermekek gyakrabban kerülnek gyermekotthonokba, különösen nagy, intézetszerű otthonokba, mint nem-roma társaik. Néhány gyermekjóléti szolgálatnál dolgozó szociális munkás romaellenes magatartást tanúsít, amely nyilvánvalóan befolyásolja munkájukat abban a tekintetben, hogy hogyan támogatják a családot, ahol felmerül a kiemelés veszélye, illetve, hogy mennyire támogatják a roma gyermekek családba való visszatérését.

A gyermekotthonban élő roma gyermekek hátrányos megkülönböztetést szenvednek el egyrészt etnikai hovatartozásukból kifolyólag, másrészt mert nem családban élnek. Gondozóiktól és társaiktól negatív megjegyzéseket kaphatnak, ugyanakkor a közszolgáltatásokhoz való hozzájutásuk is akadályozott, például az iskolai szegregáció és diszkrimináció tekintetében. Néhány gyermekotthon „gyűjtő-otthonná” vált, ahová azok a gyerekek kerülnek, akiket más otthonok nem szívesen látnak. Ezekben az otthonokban gyakran nagy számban élnek roma gyermekek, és gyakran alacsonyabb színvonalú tárgyi feltételek vannak, mint a

többi gyermekotthonban. Általánosan elmondható, hogy hiányoznak olyan programok, amelyek a pozitív roma identitást erősítenék a szakellátásban élő roma gyermekek körében, és kevés kezdeményezés van arra, hogy a gyermekotthon felkészítse a roma gyermekeket a társadalomban tapasztalható (és valószínűleg majd általuk is megtapasztalt) hátrányos megkülönböztetésre. Ezen kívül hiányoznak a roma szociális munkások a szakmából.

Akad olyan nevelőszülő és potenciális örökbefogadó szülő, akik, az interjúk tanúsága szerint, visszautasítják a roma gyerekeket, ami azt jelenti, hogy ezek a gyermekek nagyobb valószínűséggel maradnak gyermekotthonban. A roma gyermekek általában évekig maradnak a rendszerben, jellemzően addig, amíg nagykorúvá nem válnak. A származási családba való visszakerülés általában alacsony, és ez a roma gyermekeknél különösen igaz.

13 Ajánlások

1. A bíróság rendszeresen vizsgálja felül a gyermek családból való kiemeléséről hozott döntéseket.
2. Teremtsek meg a törvényi kötelezettséget az etnikai és egyéb releváns tényezők szerint lebontott adatok rendszeres gyűjtésére a gyermekvédelem területén.
3. Évente készüljenek összehasonlításra alkalmas, etnikai, nemi, és a fogyatékoság szempontjai szerint bontott adatok a gyermekvédelem, az oktatás, a lakhatás, a foglalkoztatás és az egészségügy területén, megfelelő intézkedésekkel biztosítva a szülők és gyermekek személyes adatainak védelmét.
4. Tájékoztassák a szülőket, különösen a roma szülőket, akik könnyen válnak diszkrimináció és társadalmi kirekesztés áldozataivá, a Jogi Segítségnyújtó Szolgálat ingyenes jogsegély szolgálatáról, ahol gyermekvédelmi ügyekben is segítenek a rászorulóknak.
5. Dolgozzák ki és építsék be a mindennapi munkába a veszélyeztetettség felismerésének részletes leírását és módszertani iránymutatást annak érdekében, hogy minél inkább objektív és minél következetesebb döntések születessenek a veszélyeztetettség megállapításával kapcsolatban.
6. Biztosítsák a gyermekvédelmi alapellátás és szakellátás szolgáltatásainak rendszeres és szisztematikus ellenőrzését és értékelését, beleértve a gyermekjogi képviselők munkájának értékelését is. Az értékelés vegye figyelembe a családok és a gyermekek tapasztalatait és véleményét a gyermekvédelmi szolgáltatásokkal kapcsolatban!
7. A gyermekvédelmi szakpolitikát alakítsák úgy, hogy az összhangban legyen a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási és Roma Stratégiával.
8. Hozzanak olyan romákat célzó megerősítő intézkedéseket, amelyek a romák foglalkoztatását és minőségi oktatáshoz való hozzáférését segítik elő, összhangban az Európa 2020 Stratégiában megfogalmazott célkitűzésekkel (75%-os foglalkoztatottság, 10%-os iskolai lemorzsolódás, és minimum 40%-os felsőfokú iskolai végzettség).
9. Hozzanak olyan romákat célzó megerősítő intézkedéseket, amelyek elősegítik, hogy minél több roma szakember dolgozzon a gyermekvédelemben.
10. Tegyék kötelezővé az antidiszkriminációs és a multikulturalizmust ismertető tantárgyakat, valamint a kisebbségek társadalmi-gazdasági helyzetére is hangsúlyt fektető (több féléves) társadalomismereti oktatást a szociális munkások képzésében.
11. A pénzforrásokat elsősorban a gyermekvédelmi alapellátások megerősítésére fordítsák, és az alapellátás normatív finanszírozása helyett térjenek át a szolgáltatás-alapú támogatási rendszerre, így biztosítva, hogy megfelelő források álljanak rendelkezésre a prevencióhoz és a szegényebb városokban, kerületekben és falvakban is megfelelő színvonalú legyen a gyermekvédelmi alapellátás és a családok segítése.
12. Alakítsák át a finanszírozást oly módon, hogy a kormányzat minden szintje (helyi és megyei önkormányzatok) vállaljon részt minden gyermekvédelmi szolgáltatás finanszírozásában (alap és szakellátás) annak érdekében, hogy megszűnjön a felelősség pénzügyi megfontolásokból történő hátrítása.

13. Növeljék a gyermekvédelmi alapellátásban (gyermekjóléti szolgálatoknál) dolgozó szociális munkások számát, hogy az esetszámok csökkenésével hatékonyabban, és a rászorulókra nagyobb figyelmet fordítva tudják végezni a munkájukat.
14. Hozzanak létre egy önálló részleget a gyermekvédelem rendszerében, amelynek kifejezetten az a feladata, hogy a családból kiemelt gyermekek származási családját képessé tegye arra, hogy a gyermek visszakerülhessen a családba.
15. Vezessenek be átfogó integrációs programokat, amelyek a foglalkoztatás, az oktatás, a lakhatás és az egészségügy területén segítik a rászoruló, hátrányos helyzetű családokat, hogy társadalmi-gazdasági leszakadásuk megszűnjön.
16. Építsenek ki nem szegregált jellegű bérlakás-hálózatot, és tegyék a bérlakásokat elérhetővé a rászoruló családok számára, különös tekintettel azokra, akik jelenleg szegregált, komfortnélküli lakókörnyezetben élnek.
17. Növeljék a nevelőszülői és az örökbefogadó szülőknél szóló képzések óraszámát, és a felkészítő tanfolyam tematikája tartalmazzon antidiszkriminációs képzési részt is.
18. Legyenek főállású gyermekvédelmi felelősök az iskolákban.
19. Dolgozzanak ki közérthető nyelven információs kiadványt a gyermeki és szülői jogokról, és ezeket a családgondozók juttassák el a családokhoz, különösen azokhoz, akiknél fennáll a veszély, hogy gyermekeiket kiemelik a családból.
20. Roma szervezetek bevonásával szervezzenek antidiszkriminációs képzéseket a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek számára, valamint szervezzenek a roma nyelvet, történelmet és kultúrát ismertető képzéseket a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek és a gyermekotthonban élő gyermekek számára, szintén a roma szervezetek közreműködésével!

14 Bibliográfia

Jogszabályok:

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=94900020.TV.

1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99200063.TV.

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV×hift=1.

1998. évi LXXXIV. törvény a családok támogatásáról. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800084.TV.

2008. évi XXXI. törvény az esélyegyenlőség érvényesülésének közoktatásban történő előmozdítását szolgáló egyes törvények módosításáról. Elérhető: http://jogszabalykereso.mhk.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=116100.164236.

15/1998 (IV.30) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800015.NM.

331/2006. (XII. 23.) Kormányrendelet a gyermekvédelmi és gyámügyi feladat- és hatáskörök ellátásáról, valamint a gyámhatóság szervezetéről és illetékességéről. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600331.KOR.

47/2007. (V. 31.) OGY határozat a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiáról, 2007-2032. Elérhető: http://www.biztoskezdet.hu/uploads/attachments/1195_2009Kormanyhatározat%281%29.pdf.

68/2007. (VI. 28.) OGY határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervéről. Elérhető: http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A07H0068.OGY.

1092/2007. (XI. 29.) Kormányhatározat a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiáról, 2007-2032. sz. 47/2007. (V. 31.) OGY határozat végrehajtásával kapcsolatos kormányzati feladatokról (2007-2010.). Elérhető: http://www.biztoskezdet.hu/uploads/attachments/1092_2007Kormhatározat%283%29.pdf.

Szakirodalom:

Autonómia Alapítvány 2010. A 2009. január 1-jétől bevezetett óvodáztatási támogatás hatás-vizsgálata In: Ferge Zsuzsa-Darvas Ágnes (szerk) 2010. *Gyerekesélyek Magyarországon: A "Legyen Jobb a Gyermekneknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése*. "Legyen Jobb a Gyermekneknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága. Budapest. 183-197. o. Elérhető: http://www.gyerekmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5.

Cahn, Claude-Guild, Elspeth 2008. *Recent Migration of Roma in Europe* (Roma migráció napjainkban Európában). OSCE/CoE. Elérhető: <http://www.osce.org/hcnm/78034>.

ENSZ Fejlesztési Program (UNDP) 2002. *Avoiding the Dependency Trap – a Human Development Report on the Roma Minority in Central and Eastern Europe* (A függőségi csapda elkerülése – Jelentés a Közép- és Kelet-Európában élő roma kisebbségről). Elérhető: <http://www.arab-hdr.org/publications/other/undp/hdr/regional/avoiding-dep-trap-03e.pdf>.

ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Bizottsága. 2008. *Záró észrevételek: Magyarország*. Elérhető: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/401/75/PDF/G0840175.pdf?OpenElement>.

ENSZ Faji Diszkrimináció Felszámolásának Bizottság. 2002. *Záró észrevételek: Magyarország*. Elérhető: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/A.57.18.paras.367-390.En?OpenDocument>.

ENSZ Gyermekjogi Bizottsága. 2006. *Záró észrevételek: Magyarország*. Elérhető: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/CRC.C.HUN.CO.2.En?OpenDocument>.

ENSZ Emberi Jogi Bizottsága. 2010. *Záró észrevételek: Magyarország*. Elérhető: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/co/CCPR-C-HUN-CO-5.doc>.

Erdős Zsuzsanna 2010. Gyermekszegénységet, családokat érintő jogszabályváltozások 2005 és 2009 között. In: Ferge Zsuzsa-Darvas Ágnes (szerk) 2010. *Gyerekesélyek Magyarországon: A "Legyen Jobb a Gyermekneknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése*. "Legyen Jobb a Gyermekneknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága. Budapest. 133-161. o. Elérhető: http://www.gyerekmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5.

Európai Roma Jogok Központja (ERRC) 2007. *Fenntartott érdektelenség*. ERRC. Budapest. Elérhető: <http://www.errc.org/cms/upload/media/02/90/m00000290.pdf>.

Európai Roma Jogok Központja (ERRC) 2011. *Attacks Against Roma in Hungary: January 2008 – July 2011* (A 2008. január és 2011. július között Magyarországon elkövetett támadások romák ellen). ERRC. Budapest. Elérhető: <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=3042>.

Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége 2009. *Középpontban az Adatok: A romák*. Elérhető: http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/EU-MIDIS_ROMA_HU.pdf.

Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége 2009. *European Union Minorities and Discrimination Survey: Main Results Report* (Az Európai Unió kisebbségi és diszkriminációs felmérése: Főbb eredmények). Elérhető: http://fra.europa.eu/fraWebsite/eu-midis/eumidis_main_results_report_en.htm.

Ferge Zsuzsa-Bass László-Darvas Ágnes-Hadházy Ágnes 2009. A gyermekszegénység elleni nemzeti stratégia sorsa költségvetési megszorítások és válság idején. MTA Gyermekszegénység elleni Programiroda. Budapest. Elérhető: <http://mta.hu/fileadmin/2009/strategia/Gyermekszegenyseg.pdf>.

Kemény István-Janky Béla 2004. A cigány népesség főbb jellemzői. In: Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella 2004. *A magyarországi cigányság, 1971-2003*. Gondolat Kiadó-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 15. o. Elérhető: http://www.mtaki.hu/kiadvanyok/kemeny_janky_lengyel_moi_ciganysag_main.html.

Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2007. Gyermekvédelem. 1-2. In *Statisztikai Tükör* 11. Elérhető: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/stattukor/gyermekvedelem.pdf>.

Központi Statisztikai Hivatal (KSH). *A gyermekvédelmi szakellátásban részesülő fiatalok korcsoportok szerint (1990–) 2009*. Elérhető: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg001.html.

Központi Statisztikai Hivatal. Népszámlálás 2001. Elérhető: <http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tabl05/load05.html>.

Neményi Mária-Messing Vera 2007. Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. *Kapocs* 28: 1-47. Elérhető: http://www.ncsszi.hu/kapocs-folyoirat-1_12/kapocs-2007-2_24/kapocs-vi.-evf.-1.-szam-%2828%29-4_114.

Nyílt Társadalom Intézet 2006. *Monitoring Education for Roma - A Statistical Baseline for Central, Eastern, and South Eastern Europe* (A roma tanulók oktatásának vizsgálata – Statisztikai alapadatok Közép-, Kelet- és Délkelet-Európára). Elérhető: http://www.soros.org/initiatives/esp/articles_publications/publications/monitoring_20061218/monitoring_20061218.pdf.

Revenge, Ana-Ringold, Dena-Tracy, William M. 2002. *Poverty and Ethnicity: A Cross-Country Study of Roma Poverty in Central Europe* (Szegénység és etnicitás: Összehasonlító elemzés a roma szegénységről Közép-Európában). World Bank. Washington.

UNICEF 2010. *The Children Left Behind: A League Table of Inequality in Child Well-Being in the World's Rich Countries* (A gyerekek, akiket elhagytunk). UNICEF Innocenti Research Center. Elérhető: <http://www.unicef-irc.org/files/documents/d-3796-The-Children-Left-Behind-.pdf>.

Váradi Mária Mónika 2010. Az 'Út a Munkához' program hatásvizsgálatának eredményei. In: *Gyerekesélyek Magyarországon -- A „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése*. Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága. Budapest. 163-182. o. Elérhető: http://www.gyerekmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5.

Az Európai Roma Jogok Központja Alapítvány (ERRC) nemzetközi jogvédő szervezet, amely munkája során küzd a romákat sújtó rasszizmussal és emberi jogaik megsértésével szemben. A szervezet tevékenységét stratégiai pereskedés, nemzetközi érdekképviselés és lobbizás, kutatás készítése és fejlesztési politikák kidolgozása, valamint Roma aktivisták képzésén keresztül látja el. Az ERRC konzultatív státusszal rendelkezik az Európa Tanácsban és az Egyesült Nemzetek Gazdasági és Szociális Bizottságában.

Magyarországon a roma származású gyermekek - a teljes lakossághoz viszonyított arányukat figyelembe véve - felülreprezentáltak a gyermekvédelmi szakellátási rendszerben. A roma gyermekek nagy része anyagi okok miatt kerül kiemelésre a családjukból, amely arány a gazdasági válság miatt tovább nő, annak ellenére, hogy a gyermekvédelmi törvény szerint gyermeket csupán anyagi körülményei miatt családjából kiemelni nem lehet. A gyermekvédelmi szakemberek gyakran az iskolai hiányzások miatt veszik fel a kapcsolatot és ellenőrzik a roma családokat. Az iskolai hiányzás meghatározó okok között szerepel a roma gyermekek családból való kiemelésé kapcsán, továbbá megemlítendő, hogy a gyermekjóléti szakemberek egy része a romákkal kapcsolatban rendelkezik negatív sztereotípiákkal. A veszélyeztetett családok számára nem áll rendelkezésre megfelelő számú szociális munkás, hiányoznak a preventív programok és szolgáltatások, ez különösen jellemző a kisebb vidéki településekre és szegényebb városrészekre, ahol a romák nagyobb számban élnek. A szegénység és a marginalizáció kumulatív hatása gyakran leküzdhetetlen akadályt képez az állami gondozásba került roma gyermekek családjukba való visszakerülése elé. A roma gyermekek a nem roma gyermekekhez képest nagyobb valószínűséggel kerülnek gyermekotthonokba, mint nevelőszülői gondozásba, vagy a későbbiekben örökbefogadásra. Az állami gondozásban lévő roma gyermekek az etnikai hovatartozásuk és állami gondozott mivoltuk miatt gyakran szembesülnek diszkriminációval, a gyermekotthonokban a nevelőiktől és a kortársaiktól kapnak negatív megjegyzéseket és rosszabb bánásmódot, míg az intézményen kívül a közszolgáltatások terén, például az iskolákban rész-

esülnek negatív diszkriminációban. Az állami gondozásban élő roma gyermekek számára nem került kidolgozásra olyan program amely pozitív roma identitáskép kialakítását segítené elő, valamint a roma származású szakemberek hiánya is jellemző a gyermekvédelmi ellátásban. Kevés roma gyermek kerül hazagondozásra, többségük állami gondozásban marad felnőttkoráig.



CHALLENGING DISCRIMINATION PROMOTING EQUALITY